

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.13 – МКР.1951 «С» 2023.10.26. 13 ПЗ

ПАСЬКА ОЛЕКСАНДРА ВОЛОДИМИРОВИЧА

2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Економічний факультет

удк 330.131.5:631.11/.15: 633.11«366»

ПОГОДЖЕНО
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри економіки

_____ **Анатолій ДІБРОВА**
(підпис)

_____ **Вікторія БАЙДАЛА**
(підпис)

" ____ " _____ 2024р.

" ____ " _____ 2024р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

**"Економічна ефективність виробництва озимої пшениці у
сільськогосподарських підприємствах у повоєнний період"**

Спеціальність **051 «Економіка»**

Освітня програма **«Економіка підприємства»**

Орієнтація освітньої програми **освітньо - професійна**

Гарант освітньої програми

к.е.н., доцент

Керівник _____
магістерської (підпис)

кваліфікаційної

роботи

к.е.н., доцент

(підпис)

_____ **Тетяна ГУЦУЛ**

(ПБ)

_____ **Ольга РУБАН**

(ПБ)

Виконав

_____ (підпис)

_____ **Олександр ПАСЬКО**

(ПБ студента)

Київ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри економіки
д.е.н., проф. _____ **Вікторія БАЙДАЛА**
" ____ " _____ 2024р.

ЗАВДАННЯ
до виконання магістерської кваліфікаційної роботи студенту
Паська Олександра Володимировича
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність **051 «Економіка»**

Освітня програма **«Економіка підприємства»**

Орієнтація освітньої програми **освітньо - професійна**

Тема магістерської роботи: **«Економічна ефективність виробництва озимої пшениці у сільськогосподарських підприємствах у повоєнний період»**

Затверджена наказом ректора НУБіП України від "26" жовтня 2023 р. №1951 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедрі 2024.10.30

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: звітність сільськогосподарських підприємств, дані Держкомстату України, Інтернет-джерела, наукові праці

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретико-методичні засади формування економічної ефективності вирощування озимої пшениці
2. Стан та економічна ефективність виробництва озимої пшениці у ТОВ «Рожнівка-агро»
3. Перспективи розвитку та напрями забезпечення економічної ефективності вирощування озимої пшениці ТОВ «Рожнівка-агро»

Дата видачі завдання "26" жовтня 2023 р.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

_____ **Ольга РУБАН**

Завдання прийняв до виконання

_____ **Олександр ПАСЬКО**

РЕФЕРАТ

Предметом дослідження є теоретико-методичні основи та практичні аспекти, спрямовані на підвищення економічної ефективності вирощування озимої пшениці в сільськогосподарських підприємствах у повоєнний час.

Об'єктом дослідження є Товариство з обмеженою відповідальністю «Рожнівка-Агро».

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і методичних підходів до оцінки економічної ефективності виробництва озимої пшениці у сільськогосподарських підприємствах, а також розробка напрямів для її підвищення.

Відповідно до поставленої мети магістерської роботи визначені такі конкретні завдання:

- визначити теоретичні засади формування економічної ефективності вирощування озимої пшениці;
- проаналізувати фактори та специфіку їх впливу на ефективність виробництва озимої пшениці;
- розробити методичні підходи до оцінювання економічної ефективності галузі;
- провести аналіз економічної ефективності виробництва зернових культур та дослідити сучасний стан ТОВ «Рожнівка-Агро»;
- запропонувати шляхи підвищення економічної ефективності та вдосконалення роботи галузі підприємства.

Розглянуто теоретичні аспекти процесу оцінки економічної ефективності виробництва озимої пшениці у сільськогосподарських підприємствах.

В проведеному дослідженні щодо аналізу та оцінки економічної ефективності виробництва озимої пшениці використані загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: контент-аналіз, порівняльний аналіз, табличне представлення даних, аналіз та синтез, індексний метод, кореляційно-регресійний аналіз, статистичні

методи, монографічний підхід, абстрактно-логічний метод та метод економіко-математичного моделювання.

У першому розділі роботи проведено теоретичний аналіз методичних засад формування економічної ефективності вирощування озимої пшениці, а саме суть, методичні підходи, аналіз сучасного стану вирощування озимої пшениці в Україні.

У другому розділі проведено аналіз стану та економічної ефективності виробництва озимої пшениці у ТОВ «Рожнівка-Агро», а саме організаційно-економічну характеристику, динаміку виробництва, економічну ефективність виробництва озимої пшениці у ТОВ «Рожнівка-Агро».

У третьому розділі розглянуто перспективи розвитку, напрями, упровадження технологій, перспективні параметри розвитку економічного забезпечення ефективності вирощування озимої пшениці у повоєнний період.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ.....	9
1.1. Суть економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.....	9
1.2. Методичні підходи до визначення економічної ефективності виробництва озимої пшениці.....	14
1.3. Аналіз сучасного стану вирощування озимої пшениці в Україні.....	22
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ У ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО».....	29
2.1. Організаційно-економічна характеристика ТОВ «Рожнівка-Агро».....	29
2.2. Динаміка виробництва озимої пшениці у ТОВ «Рожнівка-Агро».....	37
2.3. Економічна ефективність виробництва озимої пшениці у ТОВ «Рожнівка-Агро».....	46
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО».....	56
3.1. Якість озимої пшениці як один з основних резервів підвищення прибутковості галузі.....	56
3.2. Упровадження технологій вирощування озимої пшениці у повоєнний період.....	60
3.3. Перспективні параметри розвитку галузі.....	68
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Виробництво зерна є стратегічно важливою галуззю для економіки України, оскільки воно виступає основою продовольчої безпеки та значним джерелом бюджетних надходжень. Завдяки родючим ґрунтам і сприятливим природно-кліматичним умовам Україна має значний потенціал для розвитку зернового господарства. Отже, дослідження питань, пов'язаних із забезпеченням економічної ефективності вирощування озимої пшениці у сільськогосподарських підприємствах, є надзвичайно актуальним.

Ринок продовольчого зерна характеризується стабільним попитом протягом досліджуваного періоду та мінливою пропозицією. Споживання основних продуктів, таких як зернові, мало залежить від сезону чи змін у роках. Попит на зерно має «нееластичний» характер, тобто значні коливання ринкової ціни призводять до незначних змін у його споживанні. Зерно є основним продуктом харчування майже в кожній культурі на Землі також воно є важливим видом продукції, на сьогоднішній день, воно формує міжгалузеві пропорції не тільки в агропромисловому виробництві, а й в економіці всієї України. Це зумовлено тим, що зерно виробляється з трьох основних причин: безпосереднє споживання людиною (41 %), корм для тварин (45 %) та інші види використання, включаючи промислове споживання. Зернові культури становлять 55-70% загальної кількості калорій у раціоні країн, що розвиваються.

У країнах, що розвиваються, використання зернових щорічно становить близько 4,4% у порівнянні з 0,8% на глобальним. Високі темпи зростання споживання продуктів харчування та кормів у цих країнах пояснюються тим, що домогосподарства з низьким рівнем доходів спрямовують більшу частину додаткових доходів на продукти харчування. Крім того, міграція населення з сільських регіонів до міст сприяла зміні раціону в бік споживання зернових та продуктів тваринного походження з високим вмістом білка.

Зерно є основним компонентом кормів для тваринництва, а його виробництво виступає ключовим джерелом доходів для більшості сільськогосподарських підприємств.

Метою магістерської роботи є дослідження теоретичних і методичних підходів до оцінки економічної ефективності виробництва озимої пшениці у сільськогосподарських підприємствах, а також розробка напрямів для її підвищення.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

- визначити теоретичні засади формування економічної ефективності вирощування озимої пшениці;
- проаналізувати фактори та специфіку їх впливу на ефективність виробництва озимої пшениці;
- розробити методичні підходи до оцінювання економічної ефективності галузі;
- провести аналіз економічної ефективності виробництва зернових культур та дослідити сучасний стан ТОВ «Рожнівка-Агро»;
- запропонувати шляхи підвищення економічної ефективності та вдосконалення роботи галузі підприємства.

Предметом дослідження є теоретико-методичні основи та практичні аспекти, спрямовані на підвищення економічної ефективності вирощування озимої пшениці в сільськогосподарських підприємствах у повоєнний час.

Об'єктом дослідження є Товариство з обмеженою відповідальністю «Рожнівка-Агро».

Методологія дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: контент-аналізу, порівняльного аналізу, табличного представлення даних, аналізу та синтезу, індексного методу, кореляційно-регресійного аналізу, статистичних методів, монографічного підходу, абстрактно-логічного методу та методу економіко-математичного моделювання.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ

1.1. Суть економічної ефективності сільськогосподарського виробництва

Зернова галузь має ключове значення для забезпечення продовольчої безпеки України. Вона постачає продукти харчування для населення, корми для тваринництва, сировину для переробної, харчової та легкої промисловості, а також товари для експорту. Проте нині багато рослинницьких галузей стикаються зі значними труднощами, зокрема низька рентабельність відлякує від ведення аграрного бізнесу, що потребує впровадження заходів для підвищення ефективності роботи сільськогосподарських підприємств.

В умовах ринку економічна нестабільність виробництва виявляється не лише у кінцевих результатах, але й у витратній складовій. Тому питання економічної ефективності виробництва зернових займає важливе місце у забезпеченні стабільності сільськогосподарського виробництва.

Підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції є пріоритетним завданням, від вирішення якого залежить продовольча безпека держави [3].

Ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, що проявляються через результативність виробничої діяльності. Економічна ефективність характеризує кінцевий корисний результат від використання ресурсів живої праці, засобів виробництва та їх сукупних вкладень. У цьому контексті слід розрізняти поняття «ефект» і «економічна ефективність».

Слово «ефект» у перекладі з латини означає «результат», тому категорію «ефективність» можна розглядати як «результативність».

Ефект – це результат будь яких заходів, що проводяться в виробництві. Він характеризується продуктивністю птиці і худоби та підвищенням урожайності культур.

Отже, визначення ефективності виробництва фактично полягає у оцінці його результатів, які можуть виражатися у показниках обсягу виготовленої продукції у фізичному або вартісному виразі, або в прибутку.

Економічну ефективність виробництва визначають шляхом порівняння отриманих результатів із витратами коштів на виробництво і людський ресурс. Ефективність виробництва є загальною економічною категорією, яка характеризується високою результативністю використання людського і матеріального ресурсів виробництва. Виділяються: економічна ефективність сільського господарства; економічна ефективність сільськогосподарського виробництва; економічна ефективність окремих секторів сільського господарства, а також окремих підприємств та їх відділів.

Щоб правильно відобразити економічну ефективність, треба використовувати вартісні показники, які описують результати виробництва на підприємстві або іншій виробничій структурі. Зокрема, ефективність виробництва певних видів культур визначається за допомогою таких показників, як рівень рентабельності, собівартість 1 ц продукції, врожайність з 1 га посіву, прибуток з розрахунку на 1 га посіву та витрати праці на 1 ц продукції. Оцінка економічної ефективності виробництва окремих видів рослинництва проводиться на основі системи показників, які враховують специфіку галузей.

Валовий продукт сільського господарства - це частина загального валового виробництва, створена сільським господарством; це обсяг сільськогосподарської та тваринницької продукції, виробленої протягом певного періоду і вираженої у грошовій формі. Включає в себе вартість витратних матеріалів, використаних у процесі сільськогосподарського виробництва, і чисту продукцію сільського господарства[4].

Для визначення вартості валової продукції сільського господарства проводять розрахунки з метою:

- встановлення обсягу виробництва на рівні підприємств, окремих регіонів та в цілому на державному рівні;
- оцінки вартісних економічних показників, що відображають рівень продуктивності праці, капіталовкладення і вартість продукції;
- визначення темпів зростання валового виробництва продукції, продуктивності праці та інших показників у сільському господарстві, а також у його галузях або окремих підприємствах.

Для визначення обсягу виробленої чистої продукції та чистого доходу на підприємстві використовують вартість валової продукції в цінах фактичної реалізації. При цьому нетоварну частину валової продукції оцінюють за собівартістю, а товарну – за фактичними цінами реалізації відповідних років.

Товарна продукція – це та частина валової продукції, яка реалізована за межі підприємства різним споживачам. Собівартість представляє собою грошовий вираз поточних витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції.

Ціна - це грошове вираження вартості певного товару. Ціни на аграрну продукцію відіграють надзвичайно важливу роль в економіці країни, оскільки вони впливають на всі ключові політичні, економічні та соціальні проблеми.

Чистий дохід - це вартість додаткового продукту, який визначається як різниця між вартістю валового виробництва і його собівартістю.

Прибуток - це реалізована частина чистого доходу, що визначається як різниця між виручкою від реалізації продукції і повною її собівартістю. Показує суму, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. Прибуток є основним фінансовим результатом виробничої і комерційної діяльності підприємства.

Продуктивність праці – це здатність конкретної праці створювати певну кількість продукції за одиницю робочого часу.

Окупність витрат - це компенсація витрат; метод порівняння витрат із доходами, які отримуються через ці витрати; один з показників використання коштів. Окупність додаткових витрат - це вартість додаткової валової продукції сільського господарства за 1 гривню додаткових витрат під час інтенсифікації виробництва.

Рентабельність - показник економічної ефективності виробництва на підприємствах. Вона комплексно відображає використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів [6, с.191].

Рентабельність відображає ефективність фінансової діяльності будь-якого конкретного економічного суб'єкта у порівнянні з іншими, незалежно від їх розмірів і характеру діяльності.

Визначення забезпеченості підприємства основним капіталом відбувається шляхом оцінки таких показників, як капіталоозброєність та капіталозабезпеченість.

Капіталозабезпеченість – це вартість основного виробничого капіталу із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Капіталоозброєність – це вартість основного капіталу що припадає на одного середньорічного працівника.

Ефективне економічне використання основного капіталу підприємства визначають за такими показниками, як капіталомісткість, капіталовіддача та норма прибутку.

Капіталовіддача – це показник, який показує яка сума вартості валової продукції припадає на 1 грн вартості основного капіталу.

Капіталомісткість – це показник, який демонструє, яка частина вартості основного виробничого капіталу припадає на 1 грн вартості валової продукції.

Норма прибутку – це відношення чистого прибутку підприємства (Π) до суми основного і оборотного капіталу (K_{oc} і $K_{об}$) [7, с.82].:

$$H_n = \frac{\Pi \cdot 100}{K_{oc} + K_{об}}, \quad (1.1)$$

де K_{oc} і $K_{об}$ — середньорічна вартість основного і оборотного капіталу, відповідно.

Підвищення ефективності діяльності підприємства означає отримання більшої кількості продукції вищої якості та нижчої вартості за вкладені виробничі затрати. Це в свою чергу призводить до збільшення прибутку підприємства. Тому кожне сільськогосподарське підприємство має на меті підвищення економічної ефективності, оскільки це сприяє покращенню його господарської діяльності. Виробничий процес здійснюється шляхом взаємодії різних факторів, таких як засоби праці (основні та оборотні засоби) та робоча сила (трудова ресурси).

При визначення ефективності виробництва в економічній теорії використовують три підходи:

- ресурсний, це коли економічний результат зіставляється з економічною оцінкою виробничих ресурсів, які застосовуються під час виробництва;
- витратний, це коли економічний результат порівнюється з поточними витратами, які безпосередньо пов'язані з його досягненням;
- ресурсно-витратний, це коли до уваги береться як певна оцінка наявних ресурсів, так і оцінка поточних витрат.

Щодо визначення результату виробництва або ефективності у теорії існують три основні підходи:

- валова вартість продукту, створеного за певний період (наприклад, виготовленого або реалізованого за оптовими цінами), вважається результатом;
- прибуток, який порівнюється з собівартістю виробництва, вартістю основних фондів, обсягом активів підприємства або його капіталом тощо, приймається за результат;
- сума прибутку та амортизації вважається результатом.

Оптимізація ефективності виробництва (продуктивності виробничо-економічної системи) полягає у збільшенні прибутку або обсягу продукції для кожної одиниці витрат - фінансових, трудових, матеріальних.

Основним економічним критерієм ефективності виробництва є збільшення продуктивності праці. Цей критерій відображає постійний процес максимізації чистої продукції (національного доходу) відносно живої та уречевленої праці, яка витрачається (персоналу та виробничих фондів підприємства або народного господарства в цілому).

1.2. Методичні підходи до визначення економічної ефективності виробництва озимої пшениці

У загальному вигляді, ефективність можна розглядати як співвідношення між результатом та витратами, необхідними для досягнення цього результату.

За визначенням економіста Новожилова В., економічна ефективність полягає у співвідношенні між виробничими результатами (ефектом) та затратами на робочу силу чи ресурси. Економічна ефективність залежить від досягнутого економічного ефекту та витрат чи ресурсів, необхідних для його досягнення.

Економічна ефективність - це та величина, яка показує наскільки вигідним є використання ресурсів у порівнянні з результатом, який вони приносять. Головна ідея полягає в тому, щоб отримати значне збільшення виробництва на кожну одиницю засобів, які використовуються.

Це означає підвищення продуктивності праці і слугує критерієм успішності виробництва. Оцінка економічної ефективності полягає в порівнянні результатів виробництва з витратами.

На думку багатьох вчених, економічна ефективність сільськогосподарського виробництва – це отримання максимальної кількості продукції з кожного гектара ріллі при найменших витратах.

З цією метою, широко використовують як натуральні так і вартісні економічні показники. Натуральні показники одержання сільськогосподарської продукції з урахуванням її якості є вихідними щодо економічної ефективності.

Показник урожайності сільськогосподарських культур відображає результати економічних заходів та безпосередньо впливає на інші показники. Серед вартісних показників найважливішим є собівартість, яка показує витрати всієї діяльності господарства від виробництва до продажу сільськогосподарської продукції.

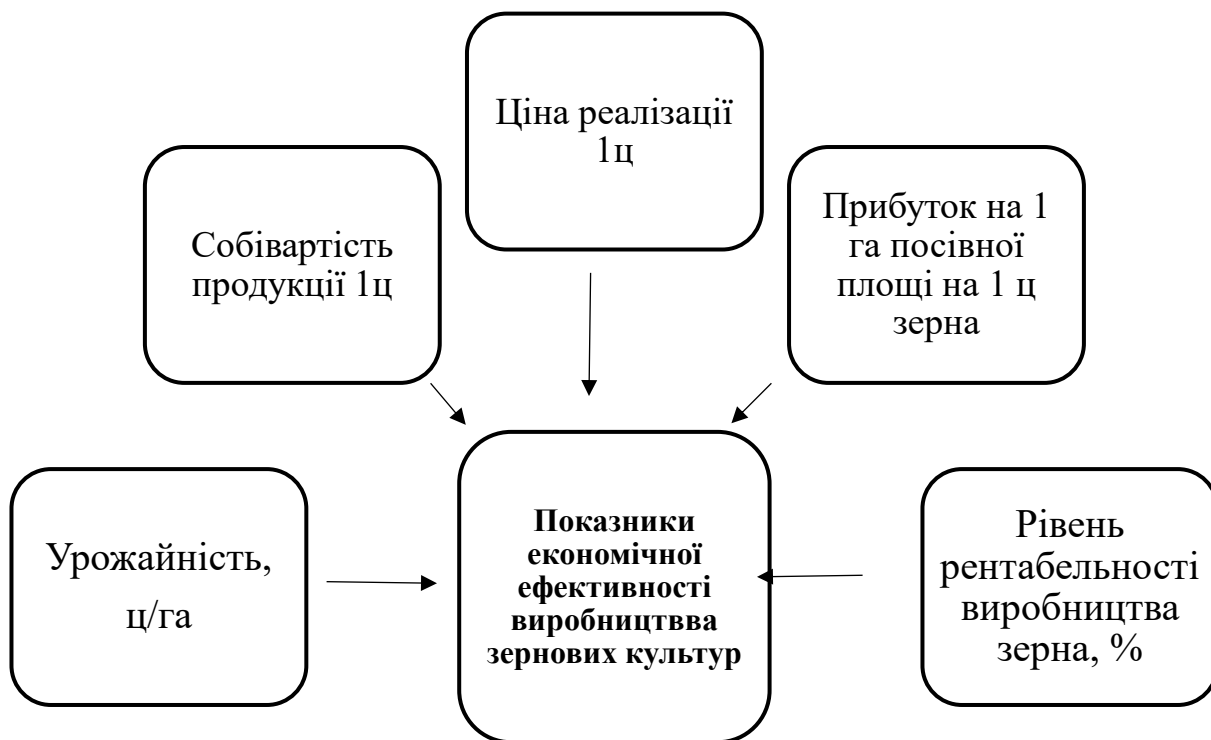
Собівартість продукції представляє собою суму витрат на виробництво і реалізацію продукції, що дозволяє оцінити ефективність вирощування сільськогосподарських культур та знайти способи підвищення рентабельності. Цей показник є важливим для розрахунку чистого прибутку.

При аналізі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції вони класифікуються за елементами та статтями витрат, щоб

Загальні витрати можна розділити на три основні групи: матеріальні витрати (включаючи вартість насіння, кормів, добрив та інше, що використовується для виробництва); амортизаційні відрахування (знос обладнання); та оплата праці працівників. Це дозволяє визначити повну вартість чистої продукції шляхом розподілу витрат за їх економічним значенням.

Основні показники, що характеризують рівень економічної ефективності виробництва зерна схематично зображено на Рис.1.1.

Урожай та урожайність є ключовими показниками успішності у рослинництві та сільському господарстві загалом. Рівень врожайності відображає вплив економічних та природних чинників на вирощування рослин, а також якість управління та господарської діяльності кожного господарства.

Рис. 1.1. Економічна ефективність виробництва зернових культур

Формула для розрахунку урожайності (1.2):

$$Y = B_3 / П \quad (1.2)$$

де, Y – урожайність, ц/га

B_3 – валовий збір, ц

$П$ – площа посіву, га

Підвищення врожайності оброблюваних культур є ключовим для сільськогосподарських організацій у забезпеченні прибуткового виробництва в сучасних умовах. Це через те, що фактори, які можуть підвищити ефективність, такі як зниження витрат та підвищення цін на продукцію, часто не можуть бути контрольовані окремими сільськогосподарськими підприємствами.

Підвищення врожайності не лише збільшує обсяг продукції, яку можна реалізувати, але також значно знижує витрати на виробництво кожної одиниці продукції. Останнє має навіть більший вплив на результат.

Собівартість продукції є складною та змінною економічною категорією. Вона визначає, скільки обійшлося підприємству виробництво та продаж продукції. Чим нижча собівартість, тим більший прибуток та, відповідно, ефективність виробництва.

Розрахунки собівартості продукції на підприємстві необхідні для наступних цілей:

- оцінки виконання плану щодо цього показника та його зміни;
- визначення рентабельності виробництва та окремих продуктів;
- проведення внутрішньовиробничого розрахунку;
- виявлення можливостей зниження собівартості продукції;
- визначення цін на продукцію;
- розрахунку економічної ефективності нових технік, технологій та організаційних заходів;
- обґрунтування рішення щодо виробництва нових товарів та припинення виробництва застарілих товарів та інше.

Собівартість продукції включає різні види витрат, що залежать і не залежать від підприємства, що впливають з характеру даного виробництва і не пов'язаних з ним безпосередньо.

На підприємствах важливо пам'ятати, що частина витрат увійшла у витрати на виробництво продукції, проте їхній розмір для оподаткування враховується з урахуванням лімітів, норм та ставок (таких як витрати на відрядження та представницькі витрати).

Ціна, за якою реалізовується продукція, є ключовим показником економічної ефективності, відображає закономірності розвитку економіки та кон'юнктуру ринку товарів, і відіграє важливу роль у управлінні ринковим механізмом.

Важлива роль цін у економіці полягає в тому, що вони впливають на витрати та результати всіх суб'єктів господарювання, таких як підприємства, домашні господарства та економіка загалом.

Ціни визначають ефективність зовнішньоекономічної діяльності і є невід'ємним елементом будь-якої економічної системи, оскільки вони опосередковують товарно-грошові відносини. Тип господарювання визначає, як формуються та діють ціни, які виступають одним із ключових інструментів управління процесами економіки.

Зрозуміло, що зі збільшенням ціни збільшується прибуток з одиниці площі. Однак важливо розуміти, що зазвичай збільшення прибутку шляхом зниження собівартості продукції є ефективніше, ніж збільшення обсягу продажів через підвищення врожайності.

Прибуток відіграє ключову роль у системі вартісних відносин ринкової економіки та є важливою складовою управління господарським виробництвом. Він є основним джерелом фінансування для розвитку виробництва, критерієм його ефективності та забезпечує значну частину доходів державного бюджету. Розуміння економічної природи прибутку є ключем до вдосконалення механізму його практичного використання в сучасних умовах господарювання.

Прибуток - це фінансовий результат діяльності підприємства, який виникає у процесі підприємницької та матеріального виробництва. Він визначається як різниця між повною собівартістю та виручкою від реалізації. У сільськогосподарських підприємствах рівень прибутку залежить від якості та обсягу продукції, показників собівартості, структури та цін на ринку.

Прибуток визначається за формулою 1.3.

$$\Pi = V - C_{\text{п}}, \quad (1.3)$$

де Π – прибуток, грн;

V – виручка від реалізації продукції, грн;

$C_{\text{п}}$ – повна собівартість, грн.

Для збільшення прибутку від продажу продукції необхідно враховувати кілька факторів, таких як зниження витрат на виробництво, збільшення обсягу продажів та покращення якості продукції. Збільшення обсягу продажів може бути досягнуте

шляхом зменшення залишків готової продукції, збільшення виробництва або підвищення цін на продукцію.

Показником ефективності використання ресурсів підприємства є його прибуток. Позитивне значення цього показника означає, що компанія отримала більше прибутку, ніж потрібно для оплати використаних ресурсів, тобто створила додаткову вартість для інвесторів. Негативна ситуація, навпаки, вказує на те, що підприємство не може відшкодувати вартість використаних ресурсів капіталом. Це може призвести до перерозподілу капіталу в інші галузі.

Доходи перевищують витрати, що свідчить про отриманий прибуток. Однак величина цього прибутку визначається не самим його розміром, а відношенням валового прибутку до витрат. Це значить, що важлива не просто кількість зароблених коштів, а їх прибутковість – тобто, скільки одиниць витрат припадає на одну одиницю прибутку. Показники рентабельності дозволяють визначити це відношення.

Рентабельність (від фр. *rente*, нім. *rentabel* – дохід, прибутковий) – є прямим відносним показником ефективності. Це важливий для виробничої компанії показник, який безпосередньо пов'язаний з рентабельністю продажів. Головна відмінність полягає у тому, що для розрахунку цієї рентабельності необхідно порівнювати не тільки виручку, а й собівартість продукції (що, як правило, менше виручки).

Узагальнено, можна оцінювати ефективність будь-яких витрат або ресурсів за допомогою ключових показників, які включають загальну рентабельність, рентабельність продукції, обороту та власного капіталу підприємства.

Рентабельність - це показник ефективності використання різних ресурсів підприємства, який дозволяє порівнювати його з іншими компаніями. Формула рентабельності використовується для аналізу фінансової діяльності.

Рівень рентабельності можна визначити за такою формулою:

$$P_p = (Пб : Сб) \times 100 \% \quad (1.4)$$

де P_r – рівень рентабельності, %;

P_b - прибуток, грн.;

C_b - повна собівартість реалізованої продукції, грн.

Для того щоб підвищити прибутковість вирощування зернових культур, важливо збільшити ціни на продукцію та зменшити собівартість. Поріг рентабельності, або точка беззбитковості, - це рівень виручки або виробництва, який повністю покриває витрати компанії на свою діяльність без прибутку або збитків. Зазвичай поріг рентабельності - це рівень доходу або виробництва, коли чистий прибуток становить нуль.

Точку беззбитковості вимірюють в грошовому або натуральному виразі. Цей показник вказує, скільки продукції або яку кількість робіт або послуг потрібно продати, щоб прибуток компанії був рівним нулю. У точці беззбитковості доходи компенсують витрати. Якщо точка беззбитковості перевищена, підприємство отримує прибуток; якщо ж вона не досягнута, підприємство зазнає збитків.

Розрахунок точки беззбитковості допомагає визначити оптимальну ціну для продукції, послуг або робіт, розрахувати термін окупності нового проекту, виявити проблеми у виробництві та аналізувати фінансовий стан підприємства. Також він дозволяє оцінити вплив зміни цін на прибуток, схилився витрати на виробництво та отриману виручку.

Важним елементом аналізу точки беззбитковості є розрахунок маржинального прибутку. Маржинальний прибуток – це різниця між виручкою та змінними витратами при певному обсязі продукції. Це можна розглядати як прибуток, що залишається у бізнесі після вирахування змінних витрат від реалізації.

Маржинальний дохід визначається за наступною формулою:

$$M_d = B_p - C_{зв} \quad (1.5)$$

де, B_p – виручка від реалізації продукції, грн.

$C_{зв}$ – загальна величина змінних витрат, грн.

Для визначення того, скільки можна покрити постійних витрат, необхідно розрахувати маржинальний дохід. Якщо маржинальний дохід від'ємний, то це означає, що компанія ще не покрила свої змінні витрати і не досягла точки беззбитковості. У випадку, коли компанія прибуткова, маржинальний дохід дорівнюватиме постійним витратам. При ефективному управлінні бізнесом маржинальний дохід покриватиме постійні витрати та податки з прибутку, залишаючи все інше як чистий дохід компанії.

Маржинальний дохід дозволяє визначити, яка кількість товарів або послуг додасть компанії чистий прибуток і зробить її прибутковою. Аналізу маржинального доходу допомагає ефективно розподілити виробничі можливості та обмежені ресурси, оптимізувати виробництво і продаж, проаналізувати діяльність окремих підрозділів підприємства та встановити ціни. Результати маржинального аналізу можуть впливати на прийняття рішень щодо розвитку компанії або її закриття.

Будь-які великі зміни в діяльності компанії повинні бути ретельно проаналізовані з точки зору їх впливу на критичний обсяг продажів. Це важливо, щоб визначити, чи нові інвестиції або витрати будуть окупатися за рахунок вже існуючого прибутку. Визначення критичного обсягу продажів корисне в ситуаціях, коли ціни на продукцію не приносять достатнього прибутку або коли попит на продукцію недостатній для покриття витрат і отримання прибутку.

Такий обсяг випуску одиниці продукції в натуральному виразі ($N_{кр}$) визначається відношенням суми постійних витрат з розрахунку на один центнер зерна до маржинального доходу на 1 ц продукції та визначається за такою формулою:

$$N_{кр} = \frac{C_{пв}}{Ц - C_{зв}} \quad (1.6)$$

Де $C_{пв}$ – сума постійних витрат з розрахунку на 1 ц, грн.

$Ц$ – ціна реалізації 1 ц продукції, грн.

$C_{зв}$ – сума змінних витрат з розрахунку на 1 ц, грн.

Можна сказати, що вказані показники в повній мірі відображають ефективність вирощування зернових культур з економічної точки зору.

1.3. Організація виробництва конкурентоспроможного зерна в Україні

У 2022 році виробництво зернових культур зменшилося на 37% у порівнянні з рекордними показниками 2021 року і склали близько 53,9 мільйонів тонн.

Український клуб аграрного бізнесу (УКАБ) пояснює, що зменшення обсягів виробництва є результатом кількох причин, таких як тимчасова окупація частини українських територій, проведення бойових дій, заміна звільнених територій, зниження врожайності у порівнянні з 2021 роком та ускладнений та значно витягнутий в часі збір врожаю через дощову погоду восени та інші причини.

У той самий час, асоціація зазначає, що у 2022 році сільське господарство виявилось менш постраждалим, ніж промисловість, проте війна призвела до серйозних негативних наслідків у цій сфері також.

У 2022 році було експортовано 38,4 мільйона тонн зернових культур, що на 24% менше, ніж у попередньому році. Експорт олійних культур зрос до 7,9 мільйона тонн (в 2,1 рази більше), тоді як експорт рослинних олій становив 4,6 мільйона тонн (-17%). Збільшення експорту олійних культур пояснюється скороченням вивезення продуктів їх переробки (олій і макухи) та потребою сільгоспвиробників у грошах для подальшого розвитку. Проте, така тенденція має негативний вплив на українську економіку через зниження виробництва продуктів із доданою вартістю.

УКАБ підкреслює, що головною проблемою для подальшої діяльності українських аграріїв є розширення розриву між світовими та внутрішніми цінами. Якщо до початку війни ця різниця складала близько 40 доларів США на тонну, то зараз вона становить близько 150 доларів США на тонну для зернових. Це призводить до додаткових витрат виробника, які включають логістичні витрати,

страхування та всі ризики, які тепер несе виключно українська сторона. Це безпосередньо впливає на наступну посівну сезон, яка стане надзвичайно складною через обмеження фінансових ресурсів.

Усі ці негативні явища виникли через війну, яку розпочала росія в Україні. Однак сільськогосподарський сектор готовий продовжити працювати для забезпечення продовольчої безпеки не тільки українського населення, а й всього світу.

Згідно з інформацією від Київської школи економіки (KSE), у грудні 2022 року український агропромисловий комплекс поніс прямі збитки в розмірі 6,6 мільярдів доларів США через війну.

Україна вирощує зернові культури на площі понад 14 мільйонів гектарів, що становить 56% загальної площі посівів. Врожайність таких культур у країні складає близько 30 центнерів на гектар, що суттєво відстає від результатів у розвинених європейських країнах, де вона вже досягла 50-70 центнерів на гектар. З цим пов'язується важливість підвищення врожайності зернових культур як ключового напрямку для розвитку зернового господарства.

Галузь вирощування зернових повинна відповідати ростучим потребам країни у якісному продовольчому та кормовому зерні, забезпечувати державні резерви та можливості для збільшення експорту.

Для збільшення виробництва зерна до рівня 70-90 ц/га необхідно використовувати ефективні технології, які забезпечать стабільний ріст врожаю. Це можливо лише за умови впровадження науково обґрунтованих державних заходів, які забезпечать сільськогосподарські підприємства необхідними коштами на матеріальне забезпечення технологій та виконання їх вимог на практиці.

При вирощуванні зернових культур можна виділити чотири основні етапи: основна обробіток ґрунту та внесення добрив; передпосівний обробіток ґрунту та сівба; догляд за посівами; збирання врожаю.

Технологічний процес обробки ґрунту та внесення добрив включає в себе

розщеплення або розпушування ґрунту, внесення мінеральних і органічних добрив, а також оранку чи безполицево обробітку ґрунту.

Раціональне вирощування зернових культур передбачає важливість правильного розташування їх на полі під час зміни культур. Практика показує, що посів занадто великих площ під зернові культури може призвести до негативних наслідків, таких як зниження врожайності та якості продукції, а також економічні втрати. Досвід вдалого господарства показує, що частка площі, засіяної зерновими культурами, не повинна перевищувати 60% від загальної посівної площі [34, с. 1].

Впровадження сівозмін сприяє зростанню врожайності сільськогосподарських культур і покращенню якості продукції, збереженню та відновленню родючості ґрунтів, регулюванню балансу органічних речовин і мінеральних елементів живлення, нагромадженню, збереженню та раціональному використанню вологи, зменшенню забур'янення, обмеженню розвитку та поширенню шкідників і хвороб сільськогосподарських культур, раціональному використанню всіх земельних угідь, матеріальних і трудових ресурсів та технологічних засобів протягом вегетаційного періоду, а також збереженню довкілля на безпечному рівні. [33].

Зернове виробництво включає в себе ряд галузей, таких як відбір та вирощування насіння зернових культур, вирощування зерна, його збір, меліорація, переробка на борошно, крупи, комбікорм, макарони та хліб, а також виробництво спирту, крохмалю, солоду та спеціалізованої техніки. Шляхом узагальнення цих компонентів побудовано відповідну схему діяльності зернового сектору в Україні.

Структура галузі зерновиробництва формується відповідно до різноманітних чинників: природних умов і ресурсів, виробничого потенціалу, попиту і пропозиції на внутрішніх та зовнішніх ринках зернових, рівня управління аграрними підприємствами та галузі в цілому, а також економічних аспектів ринкового механізму (включаючи системи ціноутворення, оподаткування, митної політики, кредитування), державного регулювання та підтримки.

У галузі виробництва зернових виділяють підгалузі вирощування пшениці,

жита, ячменю, вівса, кукурудзи для зерна і круп'яних культур, таких як гречка та просо. У широкому розумінні в цій царині можна виділити такі функціональні сфери як селекція та насінництво, основне виробництво зернових і круп'яних культур, їх зберігання, первинну обробку та реалізацію. Організаційна структура галузі виробництва зерна включає в себе державні кооперативи, приватні підприємства та організації, які можуть відрізнитися за формою правового ведення, повнотою технологічних процесів, фінансовою стійкістю, прибутковістю та масштабами діяльності.

Структура зерновиробництва може бути розглянута як сукупність ринків, на яких відбувається виробництво, зберігання та переробка зерна. Сюди входить первинний ринок зерна, ринок зберігання та ринок переробки зерна, які об'єднують суб'єкти ринкового середовища. Таким чином, ринкова діяльність має структурованість і певний принцип розподілу суб'єктів ринку зерновиробництва [3].

Зернове господарство відіграє ключову роль у формуванні галузі зернових культур в Україні. Розвиток цієї галузі залежить від постачання насіння, яке представлено науковими інститутами, дослідними станціями, насінневими підприємствами та заводами. Вони забезпечують зернове господарство новими сортами та гібридами рослин. Наукові установи грають важливу роль у створенні високопродуктивних сортів та гібридів, а також у розробці систем захисту рослин від шкідників, хвороб та бур'янів. Також вони сприяють впровадженню нових технологій, що економлять ресурси [30].

Україна має всі необхідні ресурси для вирощування зернових культур, такі як сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, вигідне геополітичне та територіально-економічне розміщення, працююче населення та кваліфіковані кадри. За площею посівних зернових культур Україна розташовується на 6-7 місці серед іноземних країн, а за виробництвом зерна на одну особу – на 5-6 місці. [29].

У сучасному світі глобалізації ключовим механізмом забезпечення успішного

розвитку є конкурентоспроможність. Оскільки підприємства під загрозою втрати своїх позицій на ринку, вони примушені постійно адаптувати свої конкурентні стратегії шляхом активізації інновацій. Таким чином, можна сказати, що конкуренція відіграє важливу роль у розвитку національної економіки.

Зернове господарство в Україні є ключовим сектором сільськогосподарської економіки, оскільки воно визначає розвиток всіх галузей сільського господарства та рівень національної безпеки їжі. Виготовлення конкурентоздатної продукції з зернової галузі можливе лише завдяки новаторській діяльності сільськогосподарських підприємств.

Вивчення продуктивності управління виробництвом зерна на сільськогосподарських підприємствах та підвищення його конкурентоспроможності є дуже важливим у сучасний період, зокрема у контексті процесу євроінтеграції.

Удосконалення та підвищення конкурентоспроможності зерновиробництва в Україні залежить від ряду об'єктивних факторів, що впливають на ринок зерна: нестійкість цін та доходів, конкурентне середовище в аграрному секторі, значні коливання врожайності та загального збору зерна щороку, низька привабливість інвестування в аграрне виробництво, ризикованість, різноманітність природно-кліматичних умов, необхідність екологізації сільського господарства, особливості розвитку сільської інфраструктури та потреба у державній підтримці на внутрішніх і зовнішніх ринках та інше [26; 27].

Умовами конкурентоспроможності зернової продукції у сучасній економіці є витрати на виробництво. Ці витрати є основним фактором у визначенні прийнятної ціни, яку виробник може запропонувати на ринку, аби залишатись конкурентоспроможним. Крім того, до ключових чинників, що впливають на конкурентоспроможність зернового виробництва, відносяться урожайність, витрати на один центнер, якість продукції, ціна її продажу та рівень конкуренції [28].

Зернове виробництво є важливою галуззю сільського господарства, яка забезпечує стале розвиток більшості галузей агропромислового комплексу. Це також ключовий компонент для аграрного експорту. Зернова галузь визначає обсяги, пропозиції та вартість продуктів для населення, включаючи перероблені зернові продукти і м'ясну продукцію. Водночас вона впливає на доходи сільськогосподарських виробників, стан і розвиток сільських територій, а також валютні надходження від експорту. З урахуванням дефіциту зернової продукції на світових ринках, ця галузь залишиться ключовою у майбутньому.

Для успішного й конкурентоспроможного ведення зернового виробництва необхідно використовувати різноманітні методи управління процесами реорганізації, проводити реструктуризацію і сегментизацію виробництва, інвестувати фінансові, матеріально-технічні ресурси у різноманітні види виробництва, а також співпрацювати і інтегрувати фінансові та матеріально-технічні зусилля як горизонтально, так і вертикально. Основними інструментами впливу владних структур на зернове виробництво є ціни, кредитні ставки, банківські відсотки, дотації та компенсації, субсидії, використання податків і податкових пільг, стандартизація та сертифікація продукції відповідно до міжнародних вимог, забезпечення екологічної безпеки й раціонального використання природних ресурсів, митні умови експорту.

Останніми роками в Україні галузь зерновиробництва активно розвивається. На ринок вводяться нові технології, де вирощуються нові культури, розширюються обсяги переробки на господарствах та великих спеціалізованих підприємствах. Логістика та інфраструктура зернового ринку також зазнають змін, і наростає експорт. Протягом останніх п'яти років вдалося розширити канали збуту українських сільськогосподарських продуктів на міжнародному ринку та переконати світових партнерів у надійності українських контрактів. Це сприятиме

подальшому розвитку внутрішнього виробництва зерна та продуктів його переробки, збільшуючи довіру до України як надійного аграрного партнера.

РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО»

2.1. Організаційно-економічна характеристика ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО»

У сучасних умовах світової економіки суспільство все частіше стикається з проблемою продовольчого забезпечення, яка зачіпає практично всі країни. Досвід розвитку економіки країни в цілому показує, що серйозність цієї проблеми визначається наявністю і розвиненістю агропромислового сектора.

Роль сільського господарства в економіці України є вирішальною. В країні існує близько 43 мільйонів гектарів сільськогосподарських земель, включаючи 32 мільйони гектарів орної землі, що складає третину орної площі ЄС. Половина цих земель - чорноземи, які є найпродуктивнішими ґрунтами і основним товаром, попит на який так великий, що спостерігається нелегальний ринок обігу такої землі. Сільське господарство, як галузь матеріального виробництва, має свої особливості, які відображаються на його функціонуванні в умовах ринкової економіки.

У сільському господарстві використовуються чотири ресурси: основний і оборотний капітал, жива праця та земля. Земля є головним засобом виробництва у цій сфері, тоді як у інших галузях вона є лише просторовим базисом. Ефективне розташування сільського господарства забезпечує виробництво необхідних продуктів для суспільства та сільськогосподарської сировини у необхідних обсягах за мінімальні затрати праці та коштів на виробництво та постачання продукції споживачам [12].

Предметом дослідження є компанія «ТОВ РОЖНІВКА-АГРО». Майно товариства формується за рахунок доходів від продажу продукції та послуг, кредитів банків та інших джерел.

Головна мета – отримання прибутку шляхом найбільш повного задоволення потреб громадян, підприємств у товарах та послугах.

Основна мета полягає у збільшенні прибутку шляхом повного задоволення потреб громадян, підприємств у товарах та послугах. Підприємство діє на основі принципів повного господарського розрахунку, самофінансування, сприяє соціальному розвитку та заохочує працівників за рахунок накопичених ресурсів, несе повну відповідальність за результати власної господарської діяльності та виконання покладених на себе обов'язків перед постачальниками, споживачами, бюджетом, банками, а також перед трудовим колективом у відповідності з чинним законодавством [13].

ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО» знаходиться в Чернігівській області, Ічнянському районі, село Рожнівка, вулиця Жовтнева, будинок 1.

Розмір статутного капіталу: 5 000 000,00 грн.

Засновниками (учасниками) ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО» / 02078868 є:

- Радавський Олександр Юрійович – 43,50%. Розмір внеску до статутного капіталу: 2 174 900,00 грн.

- ТОВ «НАТАША-АГРО» / 35052335 - 18,73%. Розмір внеску до статутного капіталу: 936 400,00 грн.

- Пукшин Ігор Гелярович – 17,78%. Розмір внеску до статутного капіталу: 888 800,00 грн.

- Кирилюк Руслан Іванович – 13,33%. Розмір внеску до статутного капіталу: 666 600,00 грн.

- Баулін Олександр Юрійович – 6,67%. Розмір внеску до статутного капіталу: 333 300,00 грн.

Кінцевий бенефіціарний власник (контролер): Радавський Олександр Юрійович.

Підприємство створене – 24.03.2000.

Вид діяльності – Основний: 01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО» / 02078868 відноситься до категорії середніх підприємств.

Ічнянський район є лісовою рівниною з невеликим підняттям та глибоко розчленованим річковими долинами, ярами та балками. Більша частина Чернігівської області розташована на Придніпровській низовині, а південно-східна частина належить до краю Полтавської рівнини. Річки в області в основному мають рівнинний характер та отримують живлення від снігу. Вони також живляться підземними водами, особливо влітку та взимку. Однією з особливостей водного режиму є високі рівні води навесні, що зазвичай досягають максимуму один раз у весняний період, після чого спадають поступово та залишаються низькими протягом літнього сезону, іноді з незначними короточасними підняттями після дощів[14]. Клімат в цій області має помірно-континентальний характер з теплим літом та м'якою зимою. Погодні умови характеризуються достатньою вологістю. Середня температура у найтепліший місяць (липень) коливається від +18,4 до +19,9 °С, у найхолодніший місяць (січень) від -6 до -8 °С. Проте щороку температура може суттєво відрізнятись від цих значень, з абсолютним максимумом у +38 °С і мінімумом у -34 °С. Безморозний період триває від 155 до 170 днів, іноді в окремі роки відзначаються сильними морозами. Стійкий сніговий покрив утримується від 95 до 105 днів. [15]

Проаналізувавши таблицю 2.1, можна побачити, що протягом 2020-2022 років відбулися наступні зміни: площа сільськогосподарських угідь залишилася незмінною, кількість працюючих збільшилася на 14%, вартість основного капіталу зросла на 48%, капіталозброєність збільшилася на 30%, капіталовкладення зросла на 8%, але капіталомісткість зменшилася на 7%. Щодо вартості валової продукції, вона зросла на 61%, зокрема на 1 гектар сільськогосподарських угідь; на 1 середньорічного працівника вартість валової продукції зросла на 40%, проте на одну тисячу виробничих витрат знизилась на 9%.

Таблиця 2.1

**Виробничі ресурси та ефективність їх використання в
ТОВ «Рожнівка-Агро»**

Показник	2020р.	2021р.	2022р.	2022 р. до 2020 р., %
Площа сільськогосподарських угідь, га	3412	3412	3412	100,0
Середньорічна чисельність працюючих, чол.	124	139	142	114,5
Вартість основного капіталу, тис. грн	37 379,5	51 906,5	55 670,5	148,9
Капіталозабезпечення на 100 га с.-г. угідь, тис.грн	1095,5	1521,3	1631,6	148,9
Капіталоозброєність, тис. грн	301,4	373,4	392,0	130,1
Капіталовідача, грн	0,9	0,8	1,0	108,3
Капіталомісткість, грн	1,10	1,20	1,01	92,4
Прибуток на 1 грн основного капіталу, коп.	0,97	0,76	-0,03	x
Вартість валової продукції: тис. грн	34029,8	43317,7	54867,2	161,2
У т.ч.: на 1 га с. - г. угідь, тис. грн	9,97	12,70	16,08	161,2
на 1 середньорічного працівника, тис. грн	274,4	311,6	386,4	140,8
на 1 тис.грн виробничих витрат, грн	504,66	506,54	457,79	90,7
Прибуток (+), збиток (-), тис. грн	36293,00	39638,60	-1567,27	x
У т.ч.: на 1 га с. - г. угідь, тис. грн	10,64	11,62	-0,46	x
Рівень рентабельності (збитковості), %	49,8	45,8	-2,2	x

Виробництво різних видів продукції відбувається у різних сферах економіки країни. Розвиток суспільного поділу праці відображає рівень технічного прогресу та організації виробництва. Цей процес є важливим з економічної точки зору,

оскільки він сприяє покращенню як продукції, так і виробників. Спеціалізація виробництва є одним із аспектів суспільного поділу праці, що є ефективною формою організації сільського господарства. Це дозволяє концентрувати виробництво певних товарів на певних територіях і підприємствах для досягнення вищих результатів у господарській діяльності.

Спеціалізація аграрних підприємств визначається багатьма факторами, які сприяють її розвитку або спричиняють його. Переваги спеціалізації включають оптимальне використання землі, техніки та робочої сили, потребу в самозабезпеченні, використання вторинної продукції та забезпечення економічної стійкості підприємства. У той же час, несприятливі економічні умови можуть стримувати розвиток спеціалізації через недостатню матеріально-технічну базу. В сільському господарстві обмежено корисно мати вузьку спеціалізацію, оскільки багато видів культур за певних обставин не можуть вирости на одному полі щорічно і ефективніше вирощувати їх у змінах посівів. Додаткова розтяжність земельних ділянок, неоднорідність їх ґрунту та рельєфу потребують різної господарської діяльності на кожному пласкості, що вимагає наявності певного набору сільськогосподарських культур та галузей. Спеціалізація аграрного підприємства полягає у виділенні основних галузей та утворенні умов для їх переважного розвитку. Глибоку спеціалізацію можна досягти шляхом: зменшення кількості товарних галузей; збільшення обсягу виробництва продукції основної галузі на основі інновацій; підвищення товарності основної галузі [16].

Спеціалізацію сільськогосподарського підприємства визначає структура грошових надходжень від реалізації сільськогосподарської продукції. Галузі на підприємстві розподіляються за їхньою економічною важливістю на такі категорії: Головні галузі - це ті, що мають найбільшу частку в структурі сільськогосподарської продукції. Частка головних галузей у структурі грошових надходжень від реалізації продукції повинна перевищувати 20%. Головні галузі відображають виробничий напрямок господарства і формують його спеціалізацію.

Додаткові галузі товарного виробництва мають меншу частку порівняно з головними галузями. Вони сприяють розвитку головних галузей та ефективнішому використанню земель, виробничих ресурсів та праці. Підсобні галузі - це несільськогосподарські види виробництва, які створюються для обслуговування головних і додаткових галузей або для задоволення потреб сільського населення. Процес спеціалізації виробництва в аграрних підприємствах є постійним.

Залежно від рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств, можна виділити декілька типів спеціалізованих господарств. Узагальнено передбачають вузькоспеціалізовані господарства, які зосереджуються на одній головній галузі, де виробництво становить 80-90% від усієї структури товарної продукції. Наприклад, до них можна віднести птахофабрики, тваринницькі комплекси, господарства з відгодівлі ВРХ і свиней та інші.

Глибоко спеціалізовані господарства вирощують одну основну та 3-4 додаткові культури. Основна галузь, яка визначає спеціалізацію сільськогосподарського підприємства, приносить більше половини виручки від продажу продукції. Сюди відносяться господарства з вирощуванням худоби, свиней, птиці та інші галузі [18].

У спеціалізованих господарствах найбільший прибуток приносять дві основні галузі, які забезпечують 60-70% виручки від продажу продукції, а також 3-4 додаткові напрямки. Ці господарства включають у себе скотарсько-зернові, скотарсько-буряківницькі, овоче-молочні та інші.

Сільськогосподарські підприємства з комбінованою спеціалізацією складаються з трьох основних галузей, які приносять понад 75% від загальних доходів від продажу продукції, а також ще 3-4 додаткових. Серед них можна виділити господарства, що вирощують худобу, буряки та зерно, господарства, які займаються вирощуванням скоту, свиней та овець, а також інші. [19].

Спеціалізація є важливим чинником у розвитку сільського господарства, оскільки допомагає значно підвищити його ефективність. Науково обґрунтована

спеціалізація сільськогосподарських підприємств сприяє зростанню виробництва сільськогосподарської продукції, підвищенню продуктивності праці, зниженню витрат на виробництво, що дозволяє ефективно використовувати виробничі ресурси.

Таблиця 2.2

**Структура грошових надходжень від реалізації продукції в
ТОВ «Рожнівка-Агро»**

Показник	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2022р. до 2020р.	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Зернові і зернобобові, усього	41334,5	37,8	5278,6	4,2	10557,2	15,4	-30777,3	25,5
з них: пшениця озима	8315	7,6	5278,6	4,2	10557,2	15,4	2242,2	127
кукурудза на зерно	33019,5	30,2	-	-	-	-	х	х
Соя	25410,9	23,3	68300,8	54,1	-	-	х	х
Всього по рослинництву	66745,4	61,1	73579,4	58,3	10557,2	15,4	-56188,2	15,8
Продукція скотарства	42462,5	38,9	52558	41,7	57971,65	84,6	15509,2	136,5
У т. ч.: яловичина	4232,5	3,9	3343	2,7	3343	4,9	-889,5	79
молоко	38230	35,0	49215	39,0	54628,65	79,7	19741,7	142,9
Всього по тваринництву	42462,5	38,9	52558	41,7	57971,65	84,6	15509,2	136,5
Разом по рослинництву і тваринництву	109207,9	100,0	126137,4	100,0	68528,85	100	-40679,1	х

Доходи - це грошові суми, які надходять від реалізації продукції, виконання робіт або надання послуг, а також від інших операцій у процесі діяльності підприємства. Це узагальнення всіх грошових потоків, які забезпечують функціонування підприємства. Для підприємства дохід - це приріст фінансових

активів або зниження зобов'язань перед партнерами, що сприяє росту власного капіталу підприємства [20].

Оптимальне поєднання галузей у сільськогосподарських підприємствах визначається основними принципами: досягнення максимальної продуктивності роботи; найефективніше використання ґрунтово-кліматичних і економічних умов господарства; зменшення сезонної коливальності зайнятості працівників, більш раптове та рівномірне їх використання протягом року тощо.

Удосконалення спеціалізації сільськогосподарських підприємств та її поглиблення є одним із способів досягнення підвищених економічних результатів: збільшення обсягу виробництва товарів і підвищення ефективності їхнього виготовлення. При аналізі даних, представлених у таблиці 2.2, можна сказати, що спеціалізація ТОВ "Рожнівка-Агро" обумовлена його місцем розташування та посилюється вирощуванням зернових та зернобобових культур і виробництвом ВРХ.

Грошові надходження від реалізації продукції рослинництва в 2020 році склали 61,1% від загального обсягу і знизились на 84,1% до 2022 року. Щодо грошових надходжень від реалізації тваринництва, вони збільшилось на 45,7%.

Основна роль в господарстві надається вирощуванню продукції тваринництва, зокрема великої рогатої худоби. Підтвердженням цьому є показник розміру та структури грошових надходжень від реалізації продукції тваринництва. По продукції рослинництва в 2022 р. він складає 15,4 % від загального виробництва, відповідно по тваринництву 84,6 %.

У 2022 році виручка від реалізацію продукції рослинництва і тваринництва по всьому господарству зменшилась на 37,2% порівняно з 2020 роком.

Одним з способів досягнення більш високих результатів у господарській діяльності є покращення спеціалізації та її поглиблення на сільськогосподарських підприємствах. Це може виявитися шляхом збільшення обсягів виробництва продукції та підвищення ефективності її виготовлення.

2.2. Динаміка виробництва озимої пшениці у ТОВ «Рожнівка-Агро»

Ефективне розвиток сільськогосподарського сектору важливо для забезпечення продуктів харчування високої якості для населення та гарантування продовольчої безпеки країни. Однак сучасна структура галузі, де збільшується концентрація землі у великих агрохолдингів, які зосереджуються на вирощуванні однорідних культур, таких як зернові та олійниці, тоді як дрібні фермерські господарства та особисті господарства займаються виробництвом більш складних продуктів, є нерівноважною. [22].

Розглянемо як змінилась структура зібраних площ у ТОВ «Рожнівка-Агро» за допомогою таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Структура зібраних площ в ТОВ «Рожнівка-Агро»

Культура	2019р.		2020р.		2022р.	
	га	%	га	%	га	%
Зернові і зернобобові, усього	514	20,0	388,0	15,1	2326	90,7
з них: пшениця озима	514	20,0	388,0	15,1	453	17,7
кукурудза на зерно	-	-	-	-	1873	73,0
Технічні, усього	1650	64,4	1926	75,1	-	-
Із них соя	1650	64,4	1926,0	75,1	-	-
Кормові культури, усього	400	15,6	250	9,8	238	9,3
Загальна зібрана площа	2564	100,0	2564	100,0	2564	100,0

За даних таблиці 2.3 можна зробити такий висновок, що структура посівних площ таких культур як зернові і зернобобові та соя зросла відповідно майже в три

рази і на 16,7%. Щодо інших культур, таких як пшениця озима та кормових культур, їх площа знизилась на 11,8% та 40,5% відповідно.

Планування структури висівних площ у та інших видів ґрунтозахисних сівозмін повинно сприяти виробництву необхідної продукції та захисту ґрунту від ерозії. При виборі культур для сівозмін слід враховувати їх потенційний вплив на захист ґрунту. Цей вплив визначається відповідно до типу ґрунту та природних умов. Наприклад, деякі рослинні види можуть забезпечити повний протиерозійний захист при належному вирощуванні, в той час як інші можуть бути менш ефективними у цьому плані.

Настання різних культур у сівозміні та їх розташування на полях визначаються розподілом оброблюваних земель за елементами рельєфу, крутизною схилів, рівнем виносу ґрунту і ризиком його подальшого знесення ерозійними процесами. Для цього можна використовувати принципову схему зміни співвідношення між культурами у сівозмінах.

Державна політика з використання земель у сільському господарстві повинна спрямовуватися на покращення продуктивності земель, раціональне використання земель для сільськогосподарських цілей, впровадження нових технологій обробки ґрунту та інші сільськогосподарські методи, які сприяють збереженню та підвищенню родючості ґрунтів, боротьбу з ерозійними процесами, оптимізацію використання сільськогосподарських земель шляхом вилучення з обробітку малопродуктивних і деградованих земель. [23].

Основним способом збільшення виробництва у сільському господарстві є підвищення врожайності культур. Врожайність вимірюється як кількість врожаю на 1 гектар землі певної культури та є важливим показником урожайності.

Урожайність сільськогосподарських культур є одним із основних системоутворюючих показників ефективності сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 2.4

**Урожайність основних сільськогосподарських культур в
ТОВ «Рожнівка-Агро», ц/га**

Культура	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2020 р., %
Зернові і зернобобові, усього	63,6	57,7	112,8	177,3
з них: пшениця озима	63,6	57,7	65,2	102,5
кукурудза на зерно	-	-	124,3	x
Соя	20,1	38,7	-	-

Проаналізувавши динаміку урожайності в ТОВ «Рожнівка-Агро», ми можемо зробити висновок, що урожайність зернових та зернобобових збільшилась на 77,3%, що є дуже хорошим показником у роботі підприємства. В тому числі пшениця озима збільшила свою врожайність на 2,5%. Кукурудзу вирощували лише один рік. Дане підвищення може свідчити про застосування абсолютно нових агротехнічних, меліоративних та інших заходів.

Соя вирощувалась на підприємстві в період з 2020 по 2021 рік та її урожайність складала 20,1ц/га та 38,7ц/га відповідно.

При аналізі сільськогосподарської галузі важливо враховувати сезонні відмінності у роботі та різницю між календарним роком і сільськогосподарським роком. Особливо це стосується рослинництва, де сільськогосподарський рік зазвичай розпочинається з посівним сезоном і закінчується під час жнив. Сезонні коливання в сільському господарстві характеризуються певними коливаннями та часом настання максимумів (за сезонною хвилею). Ці коливання мають різні складові (трендову, сезонну, випадкову), які можна проаналізувати за допомогою математичних методів для вирівнювання сезонних відхилень.

Для кожного типу сільськогосподарської продукції важливо враховувати трендові складові для визначення індексів реального обсягу виробництва. Це

дозволяє враховувати коливання виробництва, викликані сезонними факторами.
[24]

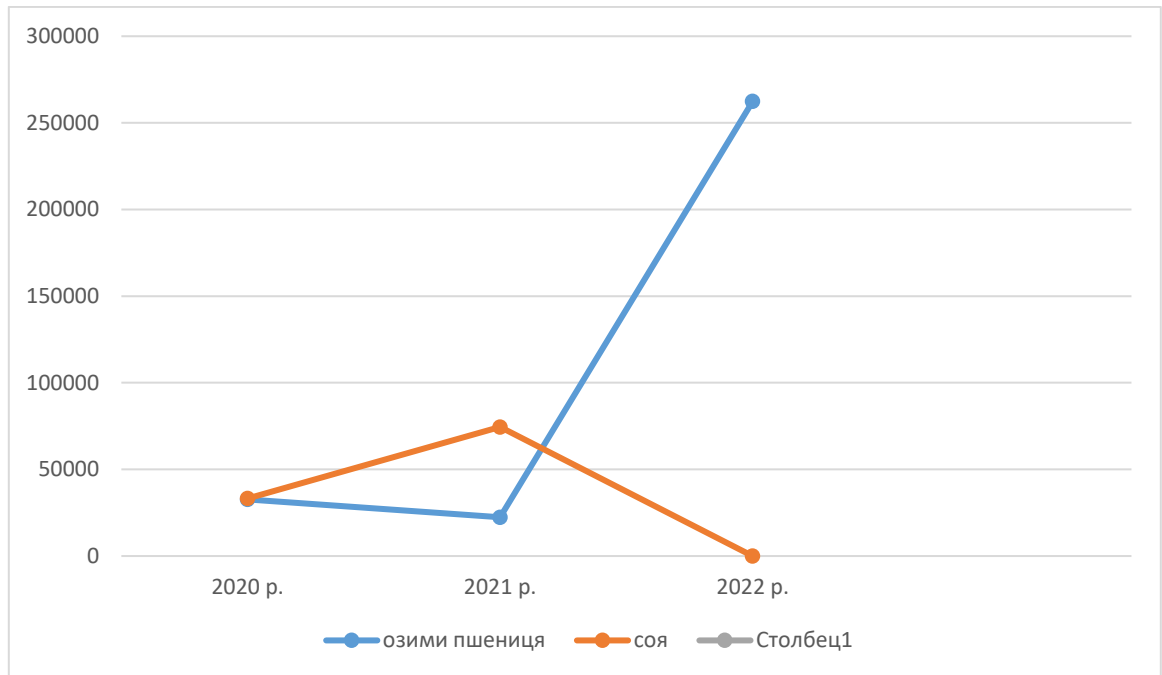

Рис. 2.1. Динаміка виробництва продукції рослинництва у ТОВ «Рожнівка-Агро»

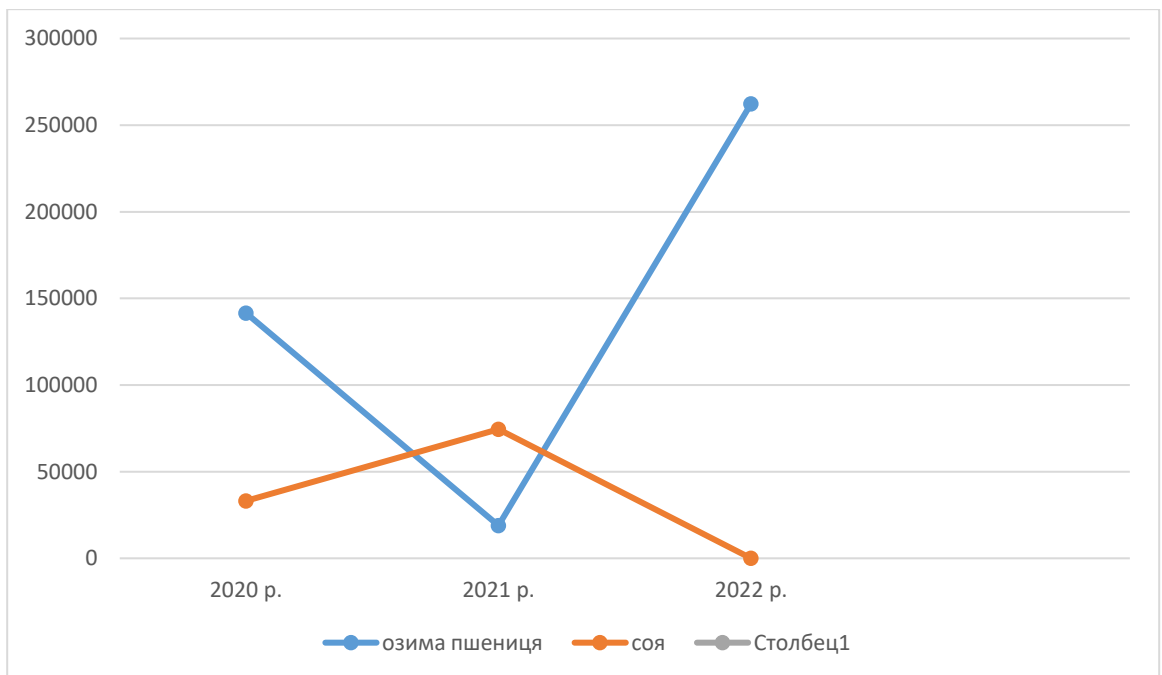

Рис. 2.2. Динаміка реалізації продукції рослинництва у ТОВ «Рожнівка-Агро»

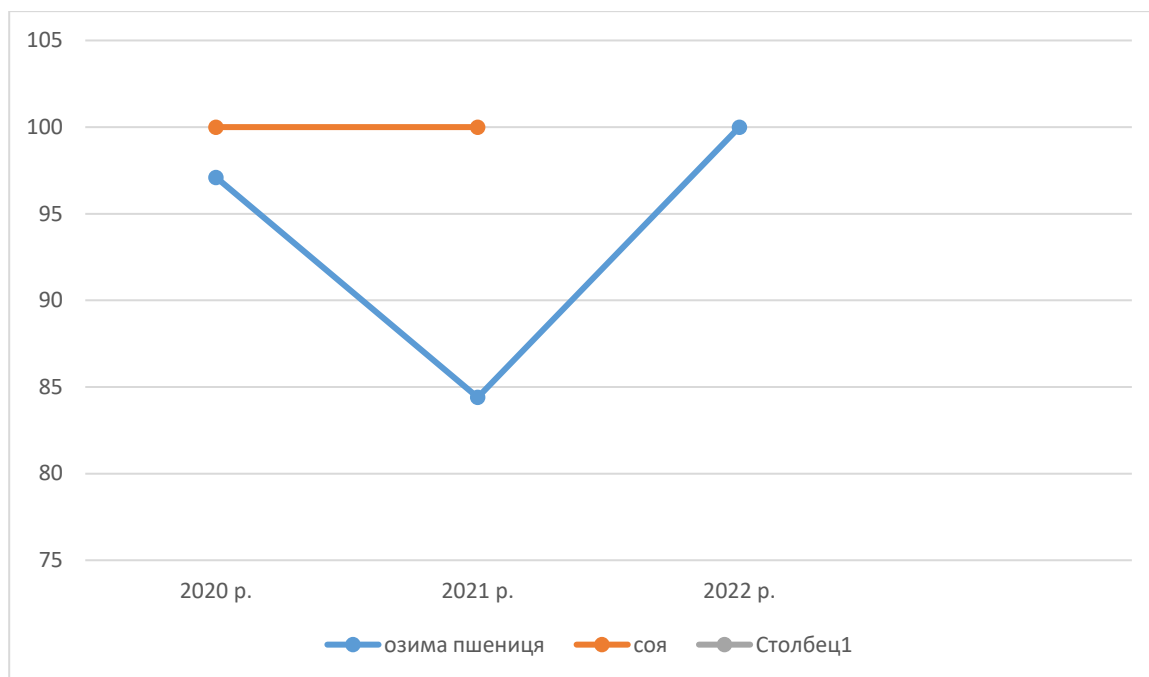

Рис. 2.3. Товарність продукції рослинництва у ТОВ «Рожнівка-Агро»

Одним із ключових видів вирощування на підприємстві ТОВ «Рожнівка-Агро» є озима пшениця, яка забезпечує великі обсяги виробництва та реалізації. Озима пшениця є важливою культурою для харчової промисловості. Зрошення створює оптимальні умови для її зростання та розвитку, підвищує її стійкість до зими, що сприяє успішній зимівлі рослин. Багато сільськогосподарських господарств, які використовують інтенсивні технології вирощування озимої пшениці, отримують стійкі урожаї на поливних полях – від 50 до 60 центнерів на гектар. Розроблена в Інституті зрошуваного землеробства УААН технологія дозволяє отримувати врожайність 60-70 центнерів на гектар, що є в середньому на 8-10 центнерів вище, ніж за допомогою традиційних методів. Максимальний урожай зерна в експериментах інституту склав 92,4 центнера на гектар.

Біологічні особливості. Пшениця, що належить до родини злакових та є зимовою культурою, сходить на початку осені, формує кущі й проходить стадію осіннього загартування. Після зимівлі процес розвитку рослин продовжується, що виявляється у диференціації конуса наростання. Активний ріст та диференціація залежать від сили листя й кореневої системи, а також від обводненості тканин.

Важливо, щоб ембріональні клітини були насичені водою для підтримання тиску в клітинах, розтягування та збільшення кількості зародків майбутніх колосків, що веде до початку росту. Цей етап є критичним для водопостачання рослин, особливо озимої пшениці, і триває від початкової бутонізації до початку утворення молочного зерна.

Регулярний полив рослин до появи вусиків на вухах сприяє їхньому більшому формуванню, а полив на початку цвітіння сприяє зростанню кількості квіток у колосі. У фазі виходу в пікку швидко збільшується колос та стебла, де також утворюються листочки та активно нагромаджується суха маса. У період цвітіння та опиляння, коли посилюються дихання та витрати органічних речовин, рослини чутливі до перегрівання та сухості. Найкраща температура повітря в цей час виносить 14-19°C, у рослин при 35°C фотосинтез знижується, а урожайність може скоротитися до 20%, а при 40°C – до 50%. Низька відносна вологість повітря також негативно впливає: при вологості менше 24% та сухому вітрі може спостерігатися велика кількість порожніх колосків та пустісіння. Для зменшення негативного впливу високих температур та низької вологості повітря слід регулярно поливати рослини.

Транспіраційний коефіцієнт озимої пшениці варіюється від 450 до 500 залежно від сорту, рівня вологозабезпечення, вмісту поживних речовин у ґрунті та погодних умов. Коефіцієнт водоспоживання становить 60–140 м³ води на 1 центнер зерна.

Озима пшениця має тривалий вегетаційний період, що дозволяє максимально ефективно використовувати поживні речовини з ґрунту. Однак потреба в елементах живлення змінюється залежно від фаз розвитку рослин. Азот потрібен протягом усього періоду вегетації, але його засвоєння є найінтенсивнішим у фазах виходу в трубку та колосіння.

Ранньою весною, через низькі температури та перезволоження ґрунту, процеси нітрифікації уповільнюються, а нітратний азот вимивається у глибокі шари

грунту. Це може спричиняти азотне голодування навіть на ґрунтах із достатнім вмістом азоту. Саме тому раннє весняне підживлення азотом є надзвичайно ефективним для озимих культур.

Сорти озимої пшениці, призначені для вирощування в умовах зрошення, повинні мати високу чутливість до удобрення та додаткового зволоження ґрунту, а також бути стійкими до вилягання та грибкових хвороб.

Селекціонери активно працюють над створенням нових короткостеблих сортів озимої пшениці, які не схильні до вилягання та мають потенціал врожайності 80–100 ц/га і більше.

Попередники. Озима пшениця є вибагливою до попередників, а строки їх збирання відіграють важливу роль. Раннє збирання попередньої культури дозволяє своєчасно внести добрива, провести основний обробіток ґрунту, виконати вологозарядковий або допосівний полив, а також підготовку ґрунту і посів пшениці у оптимальні строки.

Найкращими попередниками для озимої пшениці вважаються люцерна (яку розорюють після другого чи третього укусу), бобові та злаково-бобові суміші, ранні овочі, картопля, а також кукурудза на зелений корм чи силос.

До умовно допустимих попередників озимої пшениці відносяться соняшник ранньостиглих гібридів, помідори, перець та рання капуста. Непридатними попередниками вважаються кукурудза на зерно, цукрові та кормові буряки, а також цибуля. Застосування сівозмін сприяє збільшенню врожайності озимої пшениці на 15–20%.

Беззмінне вирощування озимої пшениці є неприйнятним, оскільки це сприяє поширенню шкідників та активному розвитку кореневих гнилей. Для запобігання цим проблемам необхідно впроваджувати фітосанітарний захист. Хорошими фітосанітарними культурами, які можуть бути попередниками озимої пшениці, є ріпак та горох.

Обробіток ґрунту. Основний обробіток ґрунту включає лушення на глибину 6–8 або 8–10 см та оранку, глибина якої варіюється від 14 до 32 см залежно від строків проведення, попередньої культури, типу та ступеня засміченості поля, норм внесення добрив і режиму зрошення.

Пласт люцерни після другого укосу обробляють на глибину 28–30 см, а після третього – на 20–22 см. Для інших попередників глибина оранки при ранніх строках становить 25–32 см, а при пізніх, перед сівбою озимої пшениці, зменшується до 20–22 см або менше. Глибину також знижують після вологозарядкового поливу чи при підвищених дозах мінеральних добрив.

Надмірна пухкість ґрунту після глибокої оранки перед сівбою може негативно впливати на початковий ріст рослин, а під час вегетаційних поливів сприяє їх більшому виляганню порівняно з мілким обробітком.

За пізніх строків збирання попередньої культури поверхневий обробіток ґрунту може виявитися більш ефективним, особливо при використанні комбінованих агрегатів.

Проте заміна глибокої оранки на поверхневий обробіток на важких запливаючих ґрунтах є неприпустимою, оскільки це призводить до зниження врожайності озимої пшениці в південних регіонах України на 6–9 ц/га.

На чорноземах фрезерування ґрунту показало високу ефективність. Урожайність зерна озимої пшениці залежала від способу обробітку: після оранки на глибину 25–27 см становила 52,6–53,3 ц/га, після дискування на 10–12 см – 52,8–53,2 ц/га, а після фрезерування на таку ж глибину – 58,2–63,9 ц/га залежно від попередньої культури.

В передових сільськогосподарських господарствах надзвичайно важливо вирівнювати поверхню поля перед обробкою ґрунту під озиму пшеницю. Цю процедуру проводять спеціальні довгобазисні планувальники. Також важливо правильно проводити щільування ґрунту серед інших методів обробки. Момент виконання обробки ґрунту грає ключову роль у вирощуванні озимої пшениці;

затримка навіть на 10 днів може призвести до зниження врожаю культури на 4-5 центнерів на гектар, а відтермінування обробки після збирання попередника на 40 днів може зменшити врожайність на 10-11 центнерів на гектар.

У разі пересихання ґрунту та для запобігання утворенню брил на ріллі проводять передорний полив із нормою 300–350 м³/га. Після основного обробітку ґрунту виконують вологозарядковий або передпосівний полив, застосовуючи дощування чи наземні методи, такі як полив по борознах або смугах. Коли оброблюваний шар ґрунту досягає оптимальної вологості, поле боронують за допомогою важких борін.

Завершальним етапом підготовки ґрунту під озиму пшеницю є передпосівна культивуація, яку здійснюють на глибину загортання насіння.

Добрива різко підвищують урожай і якість зерна поливної пшениці. При правильному застосуванні добрив у зрошуваному землеробстві урожай зростає від 40 до 70%. У дослідях Інституту зрошуваного землеробства УААН урожай зерна озимої пшениці підвищився від 28,3 до 51,9 ц/га.

Озима пшениця по-різному реагує на окремі елементи живлення. Так, збільшення врожаю від оптимальної норми азотних добрив на каштанових і чорноземних ґрунтах півдня України становило 10-10,5 ц/га, від фосфорних – 1,1-1,5, а від їх сумісної дії – 12,1-16,8 ц/га. Калійні добрива на чорноземних і темно-каштанових ґрунтах, як видно з наведених даних, не застосовують; ефективність їх на світло-каштанових ґрунтах низька. За висновками вчених, калійні добрива під озиму пшеницю слід вносити тільки, тоді, коли в ґрунті менше 300 мг/кг рухомого калію.

Норму застосування добрив розраховують балансовим методом, виходячи з рівня запланованого врожаю, наявності поживних речовин в ґрунті та коефіцієнта засвоюваності їх рослинами.

Збирання врожаю. Найкращий час для збирання озимої пшениці – це період воскової стиглості зерна, коли вміст сухої речовини досягає максимуму. Обробка

посівів сприяє рівномірному досягненню зерна, що дозволяє провести збирання в оптимальні строки з мінімальними втратами.

Швидке та своєчасне збирання врожаю допомагає зменшити втрати і зберегти високу якість зерна. Затримка зі збиранням більше ніж на 10 днів може спричинити зниження врожайності на 6–7 ц/га, а вміст білка при цьому зменшується на 1,2–1,5%. [25].

Успішна реалізація технології можлива за умов:

- високої культури землеробства;
- достатнього технічного, ресурсного, фінансового і технологічного забезпечення;
- високого рівня організації праці, технологічної дисципліни і заінтересованості в кінцевих результатах.

2.3. Економічна ефективність виробництва озимої пшениці у ТОВ «Рожнівка-Агро»

Для покращення продуктивності сільськогосподарського виробництва надзвичайно важливою є концепція собівартості. Показники собівартості, рентабельності та фінансові результати підприємства в умовах ринкової конкуренції мають найбільший вплив, вони є важливими показниками успішності господарсько-фінансової діяльності.

Собівартість виробництва визначається як один із ключових факторів і водночас є важливим показником економічної ефективності у галузі сільськогосподарського виробництва. Вона показує, скільки коштує виробництво сільськогосподарської продукції і має прямий вплив на рівень прибутковості господарства.

Економічна ефективність відображає кінцевий позитивний результат використання всіх виробничих ресурсів шляхом порівняння отриманих результатів

та витрат. У сільському господарстві це означає досягнення максимального обсягу продукції з 1 гектару землі при мінімальних витратах на ресурси та матеріали. Підвищення продуктивності виробництва вказує на те, що за кожну одиницю витрат і використаних ресурсів отримується більше продукції та доходу.

Для оцінки економічної ефективності виробництва зерна застосовують систему натуральних і вартісних показників, в якій важливими факторами є врожайність сільськогосподарських культур та обсяг виробництва їх продукції на площі 100 гектарів.

Для оцінки економічної ефективності зерна використовують різні показники вартості, такі як вартість валової продукції, сума валового доходу і прибутку на одного середньорічного працівника, зайнятого в цій галузі, кількість людино-годин, затрачених на виробництво на 100 гектарах ріллі, витрати на виробничі основні засоби та загальні виробничі витрати в розрахунку на 1 гривню вартості продукції. Також враховуються рівень рентабельності виробленої та реалізованої продукції у галузі рослинництва загалом, а також норма прибутку.

На практиці для оцінки ефективності виробництва зерна використовуються прості показники, такі як урожайність (ц/га), рівень продуктивності праці, трудомісткість продукції, собівартість одиниці продукції та рівень рентабельності.

Рівень ефективності виробництва зерна може бути впливаний безпосередньо або опосередковано різними факторами, однак основною причиною підвищення трудомісткості й собівартості продукції рослинництва є вплив першорядних факторів, таких як зниження врожайності та зростання виробничих затрат на гектар посіву.

Для аналізу економічної ефективності галузі сільського господарства в роботі використовуються показники, такі як обсяг валової продукції сільського господарства на 1 гектар посівної площі, на одного середньорічного працівника, на одну людино-годину, на одну гривню виробничих витрат; прибуток або збиток у галузі сільського господарства на 1 гектар посіву, на одного середньорічного

працівника, на одну гривню виробничих витрат; а також рівень рентабельності. Вартість валової продукції визначається шляхом множення валового виробництва кожної продукції, виробленої в галузі сільського господарства, на постійні ціни. Розділивши цей показник на загальну площу посіву, середньорічну кількість працівників, кількість відпрацьованих людино-годин та виробничу собівартість продукції, ми отримаємо всі вищезазначені показники.

Прибуток або збиток у сфері зернових культур визначається через різницю між доходом від продажу продукції та витратами на її виробництво. Рентабельність визначається як співвідношення прибутку до витрат на виробництво. Рівень рентабельності відображає ефективність використання виробничих ресурсів на підприємстві [26].

Вартість виробництва товарів - це сума грошових витрат, які підприємство здійснює на матеріали, працю та послуги для виробництва продукції.

Розглянемо значення цього показника у ТОВ «Рожнівка-Агро» за допомогою Рис. 2.4

Рис. 2.4. Виробнича собівартість 1 ц озимої пшениці в ТОВ «Рожнівка-Агро», грн

Згідно Рис. 2.4, можна зробити висновок, що собівартість одиниці зерна зросла вдвічі, що може бути пов'язане з підвищенням цін на матеріальні ресурси та підвищенням рівня оплати праці. Витрати на виробництво плануються одночасно і в безпосередньому зв'язку з розрахунками врожайності сільськогосподарських культур, агрохімічних заходів, які забезпечують запрограмований вихід продукції. При цьому виробничі витрати узгоджуються із наявними ресурсами, включаючи придбання, а також враховують їх ефективність та кількісний вплив на величину врожайності культур. [30].

Данні таблиці 2.5 свідчать про те, що внесення мінеральних добрив, оплата послуг сторонніх організацій і решта інших прямих та загальновиробничих витрат займають основну частину витрат на підприємстві.

Таблиця 2.5

Структура витрат на виробництво 1 ц зерна у ТОВ «Рожнівка, 2022 р.

Показник	Пшениця		Кукурудза	
	грн	%	грн	%
Виробнича собівартість 1 ц зерна	228,06	100	198,33	100
Структура витрат,%:				
насіння	10,54	4,6	12,79	6,5
мінеральні добрива	56,18	24,6	27,77	14,0
решта матеріальних витрат	36,21	15,9	10,95	5,5
оплата послуг сторонніх організацій	47,36	20,8	101,96	51,4
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	77,77	34,1	44,86	22,6

Підвищенню собівартості 1 ц продукції сприяло збільшення витрат на 1 га сільськогосподарських культур.

Рис. 2.5. Структура витрат на виробництво 1 ц озимої пшениці, 2022 р.

Рис. 2.6. Структура витрат на виробництво 1 ц кукурудзи, 2022 р.

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це сума грошових засобів, які підприємство витрачає на матеріальні, енергетичні, фінансові та інші ресурси, необхідні для проведення технологічних процесів та надання відповідних послуг. До таких витрат включаються витрати на сировину, паливо, інструменти, а також

витрати на оплату праці, податки та інші обов'язкові платежі, встановлені державою.

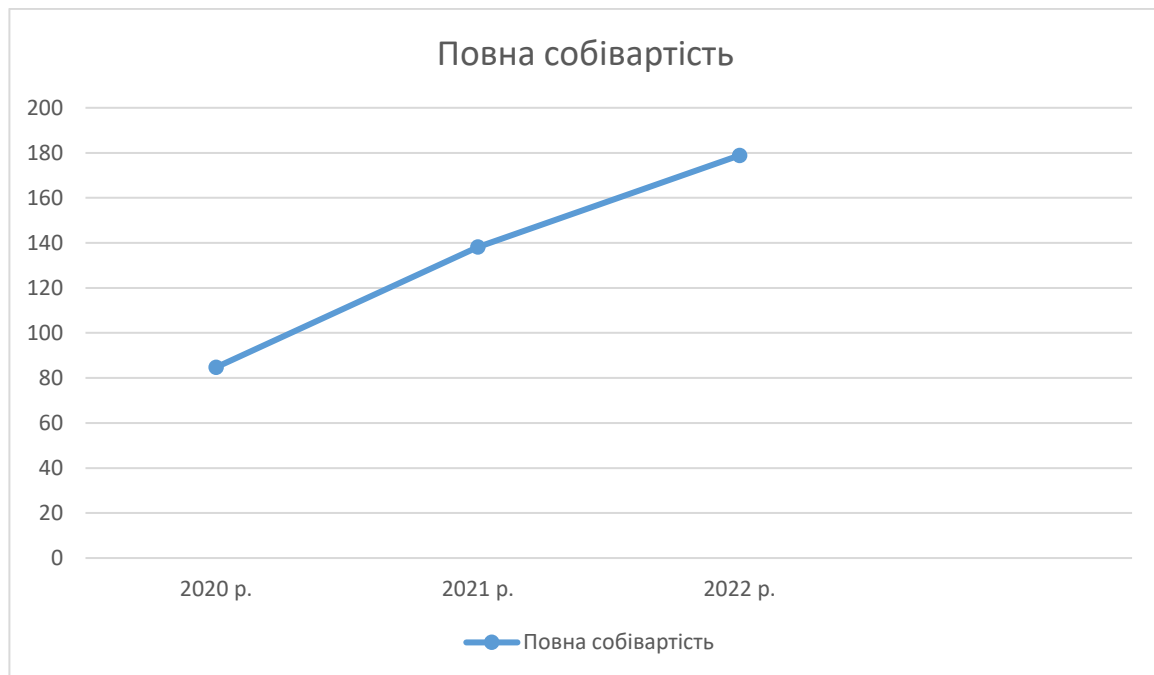

Рис. 2.7. Виробнича собівартість 1 ц озимої пшениці в ТОВ «Рожнівка-Агро», грн

З даної Рис. 2.7 видно що на всю продукцію рослинництва за аналізований період в даному підприємстві зросла повна собівартість. Собівартість озимої пшениці за аналізований період зросла майже у два рази.

Формування вартості сільськогосподарської продукції є ключовим методом використання економічних принципів для подальшого розвитку галузі. Інтереси сільського господарства вимагають, щоб при встановленні цін враховувались різноманітні об'єктивні умови і обставини, тобто всі фактори, що впливають на формування рівня цін.

Дані таблиці 2.6 свідчать, що виробничі витрати на 1 га посіву зернових збільшились у чотири рази, пшениці озимої у два рази.

Цінові характеристики сільськогосподарської сировини у різних територіальних областях залежать від різних факторів ціноутворення. Ці фактори включають агрокліматичні умови, вартість палива, обсяги врожаю, наявність складських приміщень та інші [27].

Таблиця 2.6

Виробничі витрати на 1 га посіву у ТОВ «Рожнівка-Агро», грн

Культури	2020р.	2021р.	2022р.	2022 р. до 2020 р., %
Зернові і зернобобові, усього	5233,46	6364,43	22746,88	434,6
з них: пшениця озима	5233,46	6364,43	14869,63	284,1
кукурудза на зерно	-	-	24652,52	х
Соя	8586,79	10398,70	-	х

За даними таблиці 2.7 можна зробити висновок, в період з 2020 до 2022 року ціна на зернові та зернобобові зросла на 36,4%, ціна реалізації 1ц озимої пшениці зросла на 51,9%.

Таблиця 2.7

Ціна реалізації 1 ц зерна в ТОВ «Рожнівка-Агро», грн

Продукція	2020р.	2021р.	2022р.	2022 р. до 2020 р., %
Зернові і зернобобові, усього	291,82	279,20	397,96	136,4
з них: пшениця озима	261,97	279,20	397,96	151,9
кукурудза на зерно	300,44	-	-	х
Соя	765,39	916,94	-	х

Однією з головних категорій економіки в цілому та основною метою підприємницької діяльності є прибуток (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Прибутковість (+), збитковість (-) зерна у ТОВ «Рожнівка-Агро», тис.
грн**

Продукція	2020р.		2021р.		2022р.	
	всього	на 1 га	всього	на 1 га	всього	на 1 га
Зернові і зернобобові, усього	27677,8	53,8	2665,5	6,9	5811,7	2,5
з них: пшениця озима	5624	10,9	2665,5	6,9	5811,7	12,8
кукурудза на зерно	22053,8	х	-	-	-	-
Соя	10661,7	6,5	45810,6	23,8	-	-
Усього по рослинництву	38339,5	15,0	48476,1	18,9	5811,7	2,3

Данні таблиці 2.8 свідчать що підприємство за 2022 рік отримало від реалізації продукції рослинництва понад 5,8 млн. грн. прибутку, хоча це є позитивним показником, але в 2021 та 2020 роки прибуток від продукції рослинництва був набагато більше. Найбільшу частку прибутку було одержано від реалізації сої та кукурудзи на зерно.

Таблиця 2.9

Рівень рентабельності (+), збитковості (-) зерна в ТОВ «Рожнівка-Агро», %

Продукція	2020р.	2021р.	2022р.
Зернові і зернобобові, усього	202,7	102,0	122,5
з них: пшениця озима	209,0	102,0	122,5
кукурудза на зерно	201,1	-	-
Соя	72,3	203,7	-

Основною метою функціонування підприємства є досягнення прибутку шляхом проведення виробничої та іншої господарської діяльності. Сума прибутку вказує на загальний результат діяльності підприємства на основі певного періоду, не враховуючи використані ресурси, тому її слід доповнювати рентабельністю.

Рівень прибутковості підприємства є показником рентабельності, що характеризується у відсотковому співвідношенні.

Рентабельність - це показник ефективності фінансової та господарської діяльності підприємства, який вимірюється відношенням різних показників прибутку до вкладеного капіталу, обсягу продажів, використаних ресурсів та витрат.

Якщо обсяг виручки від реалізації покриває всі витрати на виробництво та ще залишається частина прибутку, сільськогосподарське підприємство вважається рентабельним. Це свідчить про ефективність його діяльності та його здатність отримувати економічні вигоди [28].

Данні таблиці 2.9 відображають підвищення прибутковості протягом 2020-2022рр. За результатами діяльності ТОВ «Рожнівка-Агро» рентабельність в 2022 році, порівняно з 2021 збільшилась на 20%, теж саме можна сказати і про пшеницю озиму. Найбільш прибутковим була соя в 2021 році, але найменше прибутковим соя залишилась в 2020.

Головною проблемою, яка перешкоджає збільшенню прибутковості і рентабельності виробництва продукції, є недостатнє матеріально-технічне забезпечення більшості аграрних підприємств, особливо фермерських господарств. Це в свою чергу обумовлено відсутністю власного капіталу та доступу до кредитів, а також неналежним співвідношенням між цінами на технічні засоби та сільськогосподарську продукцію.

Для того, щоб підвищити рентабельність сільськогосподарських підприємств, слід використовувати внутрішні можливості для ефективного використання наявних ресурсів та проведення маркетингу. Оптимальна програма виробництва основних видів продукції має бути розроблена з урахуванням вимог ринку та потреб споживачів, а також внутрішніх можливостей для максимізації прибутку з кожної одиниці землі та інших ресурсів, що застосовуються у виробництві. При виборі оптимальної виробничої програми важливо враховувати переваги ведення

високоєфективних галузей, їх вдале поєднання та відповідність регіональним природним і кліматичним умовам господарювання. Це дозволить врахувати вплив агробіокліматичного та агротехнологічного потенціалу на якість продукції, забезпечить конкурентні переваги підприємств шляхом зменшення собівартості продукції та отримання конкурентних позицій на ринку. У сучасних умовах розвитку ринкових відносин аграрні підприємства працюють в постійно змінюючихся умовах, що негативно впливає на їх загальні показники виробничо-господарської діяльності. Для стратегічного розвитку фермерських господарств необхідно фокусуватися на збільшенні обсягів виробництва та підвищенні якості продукції при оптимальних витратах, що сприятиме підвищенню рівня ефективності їх роботи та конкурентоспроможності.

Для забезпечення стабільного розвитку аграрних підприємств важливо впровадження внутрішніх чинників, які сприятимуть підвищенню ефективності виробництва. Це включає оптимізацію розмірів землекористування для більш раціонального використання виробничого потенціалу та сучасних агротехнологій, а також диверсифікацію виробничої діяльності на основі розробки оптимальної програми виробництва основних видів продукції відповідно до обґрунтованої спеціалізації [29].

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО»

3.1. Якість озимої пшениці як один з основних резервів підвищення прибутковості галузі

Для успішної реалізації стратегії по покращенню підприємства з вирощування озимої пшениці важливо спочатку забезпечити його стабілізацію шляхом застосування економічних, організаційних, техніко-технологічних засобів контролювання валового збору пшениці. Це питання також можна вирішити через впровадження систематизованого промислового насінництва. Розвиваючись і зростаючи динамічно, галузь може забезпечити загальні потреби у посівному матеріалі високої якості, що є ключовим критерієм успішної діяльності аграрного підприємства.

Вирощування пшениці українським аграрним сектором вважається ключовим напрямком, а також стратегічно важливою сферою для держави. У нашій країні сприятливі географічні умови та надати досягненнями природно-кліматичних відомостей для успішного вирощування пшениці, а також розробка та впровадження нових гібридів, які можуть адаптуватися до умов кожного регіону ґрунтово-кліматичної зони української землі, є одним із головних методів підвищення врожайності та покращення якості продукції цієї культури.

Протягом останніх років важливість якості вирощеного зерна почала зростати для майже половини аграрних господарств, незалежно від їх розташування. Це пов'язано з тим, що ціни на продукцію залежать від якості зерна, а отже, рентабельність господарства значною мірою залежить не лише від врожайності, а й від якісних характеристик урожаю.

Якість озимої пшениці, як і якість іншої рослинної продукції, залежить від різних факторів, включаючи технологічні, ґрунтові та погодно-кліматичні умови. Для успішного контролю якості зерна та її постійного підвищення необхідно детально вивчити процеси, які відбуваються у рослинах на різних етапах їхнього зростання і розвитку для поліпшення їх контролю. Лише при дотриманні основних технологічних вимог проблема якості вирощуваної продукції може бути вирішена належним чином.

Пшениця є однією з найважливіших та найбільш поширених сільськогосподарських культур на міжнародному рівні, і тому важливо знати, як її правильно вирощувати, оскільки попит на пшеничне зерно існує як в Україні, так і в усьому світі.

Зараз озима пшениця в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні країни продовольством та сприяє розвитку міжнародної торгівлі. Проте більшість виробників цієї культури, включаючи ТОВ "РОЖНІВКА-АГРО", не використовують повністю свій потенціал. Навіть якщо озима пшениця не є основною культурою на досліджуваному підприємстві, підвищення її вирощування може принести значні перспективи для подальшого розвитку господарства.

Контроль якості вирощеного зерна є ключовим фактором для отримання прибутку та підвищення ефективності вирощування озимої пшениці. Економічна вигода виробництва озимої пшениці залежить не лише від урожайності, але і від якості зерна. Різниця в ціні між зерном низької та високої якості є значною, тому інвестиції в підвищення якості зерна є вкрай доцільними для ТОВ "РОЖНІВКА-АГРО".

Поміж факторів, що впливають на якість посівного зерна, окрім самого насіння, належну вагу мають технологія його вирощування, сортів та подальша обробка, а також природно-кліматичні умови. Якість зерна визначається за такими

показниками, як склоподібність, повна вага, вага 1000 зерен, вміст клейковини й білку. У помірній зоні, де розташоване підприємство, не має великих перешкод для отримання високоякісного зерна, проте для підвищення рівня якості необхідно використовувати відповідну сільськогосподарську техніку.

Для визначення впливу основних агротехнічних підходів на врожайність та якість зерна озимої пшениці було проведено полеві наукові дослідження, де використовувалася інтенсивна технологія вирощування з дотиками біологізації. Результати цього дослідження показали, що врожайність зерна озимої пшениці майже повністю залежить від дозування добрив та вибору сорту. Без застосування мінеральних добрив було отримано середні врожайність в діапазоні 32-34 центнерів на гектар, у той час як за використанням добрив врожай складав вже близько 50 ц/га, а при збільшенні дози добрив, врожайність перевищила позначку 60 центнерів на гектар. Зробивши висновки цього експерименту, можна сказати, що середня врожайність різних сортів озимої пшениці зросла більше ніж на 30 центнерів на гектар у порівнянні з контрольним вирощуванням без добрив.

Збільшення урожайності озимої пшениці на полі залежить від сорту: від 15 ц/га при використанні сорту Берегиня Миронівська до 1,5 ц/га у разі вибору сорту Світанок Миронівський. Аналіз експерименту доводить, що правильний вибір сорту може значно підвищити якість та врожайність озимої пшениці, а також поліпшити якість зерна, що призведе до зростання прибутку підприємства. Тому для ТОВ "РОЖНІВКА-АГРО" важливо дбати про ретельний вибір сортів озимої пшениці, оскільки навіть найкращий західний сорт не завжди підходить для умов лісостепу.

Урожайність озимої пшениці на вивченому підприємстві у 2022 році становила близько 65 ц/га, в той час як в 2020 та 2021 роках вона не перевищувала навіть 45 ц/га. З урахуванням ресурсів та місцевості, це підприємство може досягати врожайності понад 80 ц/га щороку. Дослідження у теплицях, де

управління факторами середовища було можливим, свідчать про можливість досягнення урожайності озимої пшениці понад 200 ц/га. За останні роки в Україні спостерігається значне збільшення врожайності озимої пшениці, завдяки використанню сучасних технологій нашого аграрного сектору. Це спричинило підвищення показника врожайності до 90-100 ц/га, що стає все більш поширеним. Тому акцент слід зробити на впровадженні новітніх технологій та вдосконаленні системи вирощування озимої пшениці.

Один з методів підвищення ефективності вирощування озимої пшениці полягає у застосуванні гібридів пшениці. Гібридна пшениця представляє собою нову еру у рослинництві сьогодні. Поза традиційними, стандартними сортами пшениці існують також гібридні сорти, відомі як гібридна пшениця. Вона володіє значно вищим потенціалом врожайності, що перевищує показник у 100 центнерів на гектар. Це досягається через явище гетерозису - спеціальної властивості, коли покоління гібридів, що були виведені шляхом хрещення різних сортів, виявляють підвищену життєздатність, продуктивність, стійкість до шкідників та інше.

Технологія вирощування гібридної пшениці дуже схожа на технологію вирощування звичайної озимої пшениці, за винятком необхідності правильного розрахунку кількості добрив для збільшення урожайності. У перших роках 2000-х гібриди пшениці, які були створені в центральній Європі, були недосконалі з точки зору якості зерна і в основному використовувалися для годівлі тварин, оскільки вирощування пшениці в першу чергу спрямовано на цей ринок, а лише третина зернових використовувалася в харчовій промисловості.

На сьогоднішній день більшість видів гібридної пшениці володіє високою якістю, що робить її ідеальною для хлібопечіння, і не тільки для годівлі тварин. Отже, проблема якості була успішно вирішена. Крім того, гібридна пшениця проявляє велику стійкість до різноманітних негативних умов.

Вирощування гібридної пшениці призводить до високої урожайності у порівнянні з іншими сортами. Ця культура має сильний потенціал для росту та розвитку, може витримувати великі дози мінеральних добрив. Завдяки високому коефіцієнту кущіння, для її посіву потрібно менше сімін. Це допомагає знизити виробничі витрати та збільшити прибуток підприємства.

Саме висока вартість насіння гібридної пшениці є основним недоліком цієї культури, оскільки створення такого насіння вимагає значних витрат і комплексних процедур. Для самостійного виробництва насіння гібридної пшениці аграрному підприємству необхідні високотехнологічні засоби. Проте можливо імпортувати це насіння з більш розвинених країн. Використання гібридної пшениці в Україні призвело до поставлення численних рекордів у врожайності пшениці. Середня врожайність для цієї культури вже не вважається досягненням, адже вона може сягати 100-110 центнерів з гектара.

У високорозвинених країнах, які повністю дотримуються усіх елементів технології, рівень урожайності пшениці складає: Англія - 77 ц/га, Німеччина - 73 ц/га, Австрія - 75 ц/га, Франція - 78 ц/га.

Активний перехід до передових технологій, завдяки стеженню за шляхом інтенсивного розвитку, використанням більш ефективних способів землекористування та ресурсів, а також акцентуванням на прибуткових напрямках - це можливість піднятися на новий рівень у веденні аграрного господарства для ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО». Це, у свою чергу, сприятиме виходу з складної економічної ситуації, що склалася у сільському господарстві України.

3.2. Інтенсивна технологія вирощування зернових культур

Зернові культури є основою харчування людства, становлячи понад 70% всіх продуктів. Вирощування їх є пріоритетом по всьому світу через їх

транспортельність, високу якість як харчової продукції та корму, а також можливість зберігати протягом кількох років.

Запаси зерна вважаються стратегічними для продовольчої безпеки у будь-якій державі. Глобально зернові культури займають значні площі: пшениця на 216 млн гектарів, рис - 146,5 млн гектарів, кукурудза - 131,5 млн гектарів, ячмінь - 73,5 млн гектарів.

Найпоширенішою культурою на полях України є озима пшениця, яка покриває від 6,4 до 7,3 млн гектарів землі різного року. Приблизно 90% цих посівів зосереджено в степових та лісостепових зонах, а лише близько 10% - у поліській зоні. Друге місце за кількістю посівів належить ячменю ярому, який різноманітно висівають від 3,5 до 4 млн гектарів у окремі роки. Здебільшого його вирощують на полях Степу та Лісостепу, так само як і озиму пшеницю. За кількістю активно культивованою зерновою культурою є кукурудза, площі посіву якої часто перевищують 1,5-2,0 млн гектарів і розташовані переважно в степових та лісостепових зонах. Інші зернові культури, такі як жито, тритикале, овес, яра пшениця, озимий ячмінь, просо, рис та сорго, культивуються на площах, що коливаються від 2,5 до 3,5 млн гектарів у різні роки.

Жорстка конкуренція, яку ми бачимо на європейському ринку, де переможцем стає той, у кого якість насіння сама найвища. В західних країнах лише перший селекціонер, який саме удосконалив до вершин насіння, має право розмножувати і продавати його. Ця проблема вирішується, завдяки державному фінансуванню, захисту прав на сорти та плата за використання інтелектуальної власності на нові сорти - це більш захистить західних селекціонерів у конкуренції, коли в той же час конкуренти можуть використовувати надбання попередніх досліджень у наукових і дослідницьких роботах. Для можливості отримання великих прибутків, селекціонери будуть виводити нові сорти та навіть гібриди сортів на свій ринок.

Якщо ми не застосуємо аналогічну систему у нашій державі, це спричинить домінування сортів іноземних країн. При нестачі бюджетного фінансування, самим

жорстким заходом і той час підтримкою та захистом інтересів селекціонерів в Україні повинно бути законодавчо закріплене. Відсутність правового регулювання відносин в адекватних ринкових умовах, яке пов'язане с новими сортами рослин негативно впливає на ефективності селекції в нашій країні, та зменшує пропозицію на якісне та високоврожайне насіння нових сортів і гібридів на ринку, це насамперед пригальмовує розвиток рослинної галузі та господарств.

Важливим фактором підвищення урожайності культур є фактор витрат на насіння.

На рис 3.1. представлено розподіл виробничих витрат на насіння та урожайності пшениці озимої (дані по підприємствах України в обласному розрізі за 2020 р). Рівняння залежності витрат на насіння на урожайність найбільш достовірно описується степеневим рівнянням $Y = 0,0734x^{0,8936}$

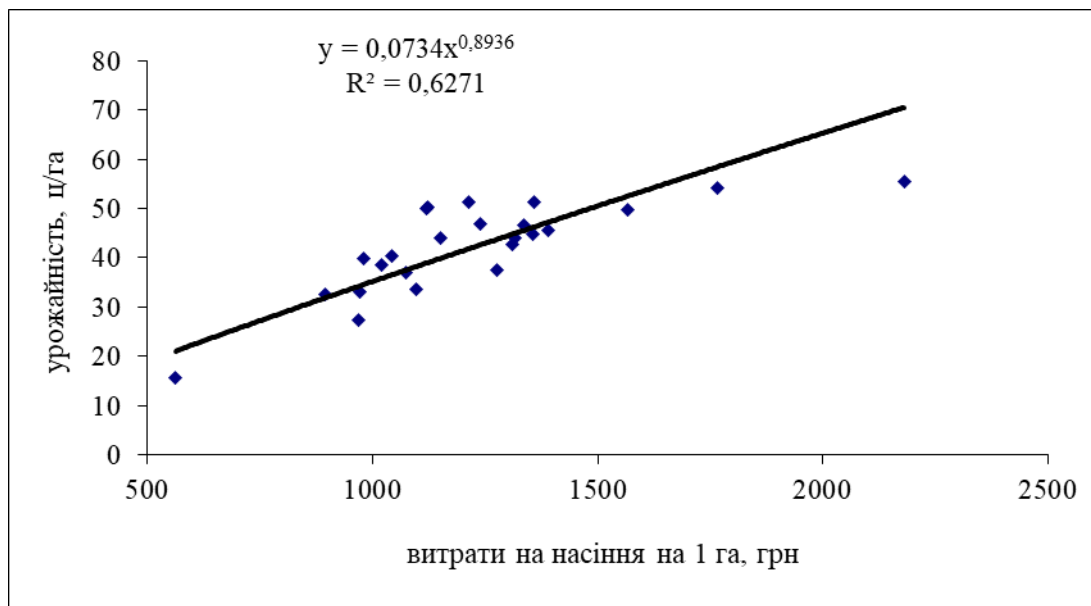

Рис. 3.1. Гістограма розподілу виробничих витрат на насіння та урожайності пшениці озимої

Другий етап – регресійний аналіз залежностей.

Регресійний аналіз дає можливість визначити вплив фактору на результативну ознаку та оцінити його значимість за відповідними критеріями.

Y – урожайність пшениці, ц/га

X_1 – витрати на насіння на 1 га посіву, грн.;

X_2 – частка витрат на насіння у виробничих витратах пшениці озимої, %.

За результатами регресійного аналізу можна зробити такі висновки: за критерієм Фішера рівняння є статистично значимими: розрахункове значення 31,29 більше за табличне 3,47. Граничне значення коефіцієнту Ст'юдента з ймовірністю $P = 0,95$ $T_{gr}=2,08$. Критичні межі коефіцієнтів рівняння (t-статистика) обох факторів (3,32 та 4,36) перевищують критичне значення t-критерію Ст'юдента. Це означає, що статистично значимими є коефіцієнти рівняння при змінних X_1 , X_2 , а також з ймовірністю 0,95 підтверджує істотність впливу цих факторів на результат.

Тіснота зв'язку – 0,853 (сильний), коефіцієнт детермінації – 0,7488. Отже, урожайність пшениці озимої на 75% залежить від витрат на насіння та їх частки у виробничих витратах.

Кореляційно-регресійна залежність урожайності від факторів має вигляд:

$$Y = 12,033 + 0,014X_1 + 1,5925X_2$$

Значення коефіцієнту рівняння регресії характеризує коефіцієнт збільшення змінної Y при збільшенні X_i на одиницю відносно середнього. Отже, можна зробити висновок, зі збільшенням витрат на насіння на 1 грн та частки витрат на насіння у виробничих витратах на 1% урожайність пшениці озимої збільшується відповідно на 0,014 та 1,5925 ц/га відносно середніх значень у вибірці.

Таблиця 3.1

Економічна ефективність виробництва пшениці (за умов використання різного насіння)

	Насіння вітчизняне (власного виробництва)	Насіння вітчизняне (Еліта)	Імпортне насіння
Норма висіву на 1 га, насінин	4500	4500	5000
Вага 1000 насінин, г	46	46	50
Норма висіву на 1 га, т	0,207	0,207	0,250
вартість 1 т насіння, грн	3500	10 000	25 376
Вартість насіння 1 га, грн	725	2070	6344
Виробничі витрати 1 га, грн	15725	19070	23344
Повні витрати 1 га, грн	17297	22884	28013

продовження таблиці 3.1			
Урожайність, ц/га	35,0	74,0	80,0
Повна собівартість 1 ц, грн	4942,0	3092,4	3501,6
Ціна 1 ц, грн	5000	5000	5000
Рентабельність, %	1,2	61,7	42,8

Вартість насіння власного виробництва – по собівартості

Отже, провівши дослідження, можна зробити висновок, що зі збільшенням витрат на насіння на 1 грн та частки витрат на насіння у виробничих витратах на 1% урожайність озимої пшениці збільшується відповідно на 0,014 та 1,5925 ц/га відносно середніх.

Без інтенсифікації сільського господарства немає шляху вирішення продовольчих проблем у світі. Нові технології вирощування всіх культур, сполучені зі загальними прогресивними системами землеробства, значно підвищили рівень врожайності головних зернових культур світу, включаючи пшеницю та рис. Цей кардинальний висновок вже доведено на практиці, завдяки зростанню науково-технічного потенціалу розвинених країн.

Інтенсивні технології, що використовують сучасну техніку та інтенсивне використання обмежених або невідновлюваних ресурсів, спрямовані на збільшення виробництва продукції конкретної культури або рослинництва за рахунок локалізації технічних заходів і зусиль на окремих господарствах з вузькою спеціалізацією. Однак варто зауважити, що ці принципи не враховували екологічний аспект при застосуванні таких технологій, метою яких було підвищення виробництва продукції рослинництва та культур у цілому шляхом інтенсивних втручань.

При розгляді екологічної безпеки впровадження нових методів у сільському господарстві, які включають у себе інтенсивні технології, були розроблені концепції інноваційних підходів, таких як біологічні, вологозберігаючі, ґрунтозахисні та інші, з урахуванням усіх аспектів навколишнього середовища,

зокрема ґрунту та його життєважливих процесів. Отже, для підвищення продуктивності рослин потрібно здійснювати інтенсивне землеробство, з використанням як *cap of sram* космічних (сонячна радіація, клімат) факторів, що сприяють біологічній активності рослин, разом з ефективним використанням геологічних (ґрунт, водні ресурси) факторів. Це може означати створення інтенсивних агроєкосистем у певних зонах або регіонах, а також у конкретних територіях господарської діяльності, де впроваджуються інтенсивні технології, зокрема в агроландшафтах. Один з ключових аспектів підвищення біологічної продуктивності агроландшафтів - це інтенсифікація сільського господарства через природоохоронні системи землеробства з контурно-меліоративним плануванням територій по всій території, включаючи основні рослинницькі райони України.

У США та Німеччині, біологічне землеробство та рослинництво, навіть при оптимальному управлінні, виявляються менш продуктивними, ніж інтенсивні технології (на 25–30% або ще більше), і при цьому їх виробництво обходиться в дорогу. Додатково, правильне застосування інтенсивних технологій з використанням оптимізованих хімічних засобів може забезпечувати продуктивність і у контролірованих межах зберігати рівень шкідливих для навколишнього середовища речовин, що не перевищує медично обґрунтованих норм. Біологічні системи землеробства та органічні технології рослинництва можуть становити повноцінну заміну інтенсивним методам, за винятком деяких продуктів дитячого харчування та попиту на елітну продукцію. Отже, для збільшення продуктивності рослинництва необхідно погодити кращі практики як з інтенсивними, так і з біологічними технологіями. Цей підхід отримав назву "біоінтенсифікація".

Зернові культури можуть бути відмінним прикладом для висвітлення питань, пов'язаних із максимальним використанням всіх можливостей інтенсивних технологій у поєднанні з їх біологізацією, що є оптимальним способом збільшення виробництва екологічно чистої продукції.

Наукове обґрунтування оптимізації умов та параметрів формування інтенсивних посівів зернових культур базується на принципах незамінності та рівнозначності факторів продуктивності рослин і їх взаємодії від простої до складносумарної (синергетичної). Найбільш сприятливі умови, фактори і параметри інтенсивних посівів повинні бути максимально створені та використані, виходячи переважно з природних економічних та відновлюваних джерел, щоб забезпечити найвищий рівень продуктивності посівів, дотримуючись екологічних стандартів та якості продукції, сприяючи енергозбереженню та зменшенню використання антропогенних джерел енергії.

Шляхом оптимізації структури посівів зернових культур у межах зон та регіонів можна досягти найвищого біологічного потенціалу зернового господарства у кожній конкретній зоні або регіоні. Слід провести аналіз відповідності біологічних потреб та можливостей кожної культури до агрокліматичних та ґрунтових умов (адаптації). Внаслідок посиленої уваги до інтенсифікації вирощування озимої пшениці, а також внаслідок переважного використання інтенсивних сортів цієї культури, вона поширилася в неадекватних масштабах у всіх регіонах країни. Частина зерна озимої пшениці зараз використовують у кормленні худоби, хоча вона відстає за кормовою цінністю в порівнянні з іншими зерновими культурами. Зменшення площі посівів озимої пшениці для задоволення харчових потреб дозволить значно збільшити площі вирощування зернових культур. Наприклад, в Поліссі це особливо стосується тритикале. Розширення площ також потребує більшого вирощування ячменю, включаючи озимий, в південних районах країни та деяких західних лісостепових регіонах. Важливе місце в структурі зернового господарства також має зайняти вирощування кукурудзи, яке у країнах з розвиненою тваринництвом є ключовою складовою високоенергетичних кормових раціонів.

За допомогою сучасних інтенсивних технологій та підвищеного потенціалу інтенсивних сортів культур можна провести заміну без того, щоб зменшилося

валове виробництво зерна. Натомість, завдяки вирощуванню більш якісної та відповідної потребам тваринництва зернобобових культур, загальний рівень інтенсифікації рослинництва значно підвищиться. На зональному та регіональному рівнях важливо регулювати водний баланс територій шляхом впровадження таких заходів, як зрошення, осушення та залісення. Також необхідно покращувати умови ґрунтів, які мають природну кислотність або високий вміст солей, а також тих, де плодючість вже суттєво зменшилася через вплив кислих атмосферних опадів і необґрунтоване використання мінеральних добрив. Ці цілі можна досягти завдяки використанню адаптованих систем збереження вологості та захисту ґрунту у землеробстві.

Оптимізація умов вирощування зернових культур у ґрунтозахисних контурно-меліоративних системах землеробства дозволяє підняти виробництво зернових на 20-30% за їх врожайністю. Впровадження загальних оптимізаційних заходів цієї системи призводить до скорочення використання хімічних засобів для вирощування рослин і підвищує екологічну чистоту продукції. Високий рівень інтенсивного рослинництва досягається завдяки загальному біокліматичному потенціалу та його складовим.

Потенціал сонячної радіації для інтенсифікації виробництва зерна на найвищому рівні практично без дефіциту, як з точки зору теплового та фотосинтетичного балансу, так і для нормального розвитку рослин. Вологозабезпечення на півдні та на південному сході України в дефіциті, але на рівні ризикованого землеробства, а не жорсткої посушливості. Україна, навіть з менш родючими ґрунтами у Поліссі, західних та передгірних районах, має одне з найбільш родючих ґрунтів у світі.

Проте все це лише передумови для збільшення врожайності. Самі умови та наслідки її досягнення виникають лише у належно створених посівах. На рівнях біолого-рослинницького та агротехнічно-технологічного формування інтенсивних

посівів зернових культур передбачається оптимізація широкого спектра умов, факторів і параметрів, які разом із взаємодією гарантують високу продуктивність.

Розгляд та реалізація підходу до оптимізації умов формування інтенсивних посівів за допомогою концепції ідеального типу рослини та ідеального типу посівів є важливим в сучасному науковому дослідженні. Концепція ідеалізації передбачає оптимізацію усіх умов та факторів, що впливають на продуктивність рослин та їх біологічних параметрів, забезпечуючи максимальну ефективність посіву. Хоча практично неможливо досягти абсолютно ідеальних умов для рослин та посівів, процес наближення до цього стимулює пошуки удосконалень.

Успішне створення та оптимальне функціонування посівів зернових культур залежить від генетичного потенціалу сорту, який включає в себе всі характеристики щодо врожайності та можливостей використання умов високопродуктивного процесу [31].

3.3. Можливості збільшення продуктивності пшениці озимої в умовах війни

Протягом останнього століття вирощування сільськогосподарських культур, зокрема пшениці озимої, призвело до значного зниження родючості ґрунтів, включаючи зону Степу, погіршення екологічного стану довкілля та якості продукції. Тому в наші дні, коли тривають військові дії, питання біологізації сільського господарства та посилення вимог до екологічності продукції стає одним із головних пріоритетів еколого-економічної безпеки України.

У минулому десятилітті потенційна врожайність нових сортів озимої пшениці становила від 8,0 до 12,0 тонн на гектар, проте у реальних умовах вирощування врожайність може коливатися від 25 до 65% від генетичного потенціалу в залежності від ґрунтових та кліматичних умов. У країнах Європи врожайність зазвичай перевищує 75-80%.

Розрив між реальною і потенційною продуктивністю свідчить про значні невикористані можливості у виробництві сільськогосподарської продукції, оскільки згідно наукових досліджень та практики, застосування сучасних агротехнологій та належного рівня мінерального живлення може допомогти досягти 80% від можливого рівня врожайності [3].

Південний степ України має відмінний біокліматичний потенціал для вирощування практично будь-яких сільськогосподарських культур. Головним обмежуючим фактором у цій зоні є волога. Зернові культури, зокрема пшениця та ячмінь, займають найбільшу частку в структурі використання землі в регіоні. Площі, призначені під ці культури, коливаються щорічно, а іноді й значно зростають у окремі роки. Урожайність всіх рослин значно залежить від вмісту вологи у ґрунті під час посіву та кількості опадів, що випадають протягом вегетаційного періоду. З урахуванням змін кліматичних умов, що відбулися останніми десятиріччями, вироблені раніше технології вирощування рослин потребують уточнень та удосконалень для підвищення їх ефективності. Основна увага повинна бути спрямована на впровадження ресурсозберігаючих методів оптимізації живлення сільськогосподарських культур та створення сприятливих умов для їх ефективного використання вологи [4, 5].

У виробництві зерна пшениці озимої в світовій практиці можна виділити три напрями: інтенсивний високовитратний, який використовується у західноєвропейських країнах; вирощування за енергозберігаючими технологіями, що розроблені українськими вченими; та американський напрям, який ґрунтується на максимізації економічного ефекту при вирощуванні пшениці.

Україні у воєнний та повоєнний час, коли економіка знаходиться у відчутному стані вразливості, необхідно вживати заходів з ресурсозбереження та впроваджувати технологічні нововведення. Один з таких заходів - вибір попередників та сортування [5–7].

Глобалізація процесів у рослинницькій галузі в останні роки призвели до того, що вирощування пшениці озимої практично лишилось без відповідних попередників. Близько 60% земель під пшеницею озимою використовуються після сільсько-господарських культур, таких як соняшник, кукурудза для зерна або соя, які звільняють поле пізно восени. Це призводить до зсуву термінів сівби пшениці озимої з оптимальних на пізні та дуже пізні терміни (кінець жовтня, листопад). Крім того, після обробки польових культур попередників найчастіше в бракує достатньої кількості вологи у посівному шарі для успішного проростання. Справжні сходи з'являються лише після значних опадів (20-30 мм), які визначають терміни виростання рослин та їхню подальшу продуктивність.

Один із способів пристосування сільського господарства до змін клімату, запобігання ерозії ґрунтів та досягнення високих урожаїв озимих культур - це використання новітніх технологій, спрямованих на зменшення обробки ґрунту (Mini-till, No-till та Strip-till). Недавно в Україні стали популярними землеробні практики за методом MZURI Pro-Till. Ця технологія ґрунтується на ідеї смугового обробітку землі на глибину від 20 до 40 см в залежності від типу культури, при цьому одночасно вносяться мінеральні добрива [8, 9].

Крім вибору попередника та оптимальної обробки ґрунту, сорти рослин, включаючи зернові, мають значний вплив на врожайність зерна. Для вирощування слід використовувати найбільш стійкі до умов зони і адаптовані сорти з високим потенціалом врожайності зерна. Підбір сортів, а також оптимальний строк посіву та норма висіву, є важливим елементом вирощування пшениці озимої, який не потребує великих витрат.

Другий важливий аспект - це добрива для рослин. З урахуванням високої ціни мінеральних добрив, для оптимізації живлення рослин, рекомендується використовувати сучасні біопрепарати, мікроелементи та регулятори росту. Ці засоби забезпечують стійкий врожай високої якості за невеликі кошти. [3].

Сучасні мікробіологічні засоби допомагають збільшити стійкість рослин та врожайність пшениці на 0,42–0,60 тонні на гектар (12,0–17,3%), покращують якість врожаю – збільшується вміст клейковини на 2,4–2,6%, зростає кількість продуктивних стебел - на 0,3–1,1 штуки, довжина колосу, маса зерна з колосу зростає на 0,3–0,8 грама, формується більш крупний та повний зерновий колос (маса 1000 насінин збільшується на 2,0–2,7 грама). Дослідження деяких вчених свідчать, що обробка насіння та висівання рослин біопрепаратами на більшості посівів зимньої пшениці у нашій країні може призвести до вирощування більшої кількості продукції та значного підвищення економічної вигоди [13].

На сьогоднішній день, в результаті об'єднання багаторічних досліджень, вивчено понад сотні різних регуляторів росту рослин, проте не всі з них ефективні для підвищення врожайності та поліпшення якості продукції зернових культур. Тому важливо проводити цілеспрямовані дослідження для кожної зони, підзони та враховувати різні кліматичні та агротехнічні умови вирощування. У контексті Південного Степу України, необхідно акцентуватися на створенні стійкого виробництва зерна пшениці озимої під час воєнних і післявоєнних періодів, дотримуючись принципів раціонального використання ресурсів, вибору оптимальних попередників та методів обробітку ґрунту, використання адаптованих сортів рослин та оптимізації їх живлення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Ефективність сільськогосподарського виробництва відображає результативність його діяльності та з підвищенням гарантує збільшення прибутку господарства.

Щоб правильно відображати економічну ефективність, потрібно використовувати вартісні показники, які описують результати виробництва на підприємстві або іншій виробничій структурі. Зокрема, ефективність виробництва певних видів культур визначається за допомогою таких показників, як рівень рентабельності, собівартість 1 ц продукції, врожайність з 1 га посіву, прибуток з розрахунку на 1 га посіву та витрати праці на 1 ц продукції. Оцінка економічної ефективності виробництва окремих видів рослинництва проводиться на основі системи показників, які враховують специфіку галузей.

Планування структури висівних площ у та інших видів ґрунтозахисних сівозмін повинно сприяти виробництву необхідної продукції та захисту ґрунту від ерозії. При виборі культур для сівозмін слід враховувати їх потенційний вплив на захист ґрунту. Цей вплив визначається відповідно до типу ґрунту та природних умов.

Враховуючи динаміку урожайності в ТОВ «Рожнівка-Агро», можемо зробити висновок, що урожайність зернових та зернобобових збільшилась на 77,3%, що є дуже хорошим показником у роботі підприємства. В тому числі пшениця озима збільшила свою врожайність на 2,5%. Дане підвищення може свідчити про застосування нових агротехнічних, меліоративних та інших заходів.

Одним із ключових видів вирощування на підприємстві ТОВ «Рожнівка-Агро» є озима пшениця, яка забезпечує великі обсяги виробництва та реалізації. Озима пшениця є важливою культурою для харчової промисловості.

Внесення мінеральних добрив, оплата послуг сторонніх організацій і решта інших прямих та загальновиробничих витрат займають основну частину витрат на підприємстві.

На всю продукцію рослинництва за аналізований період в даному підприємстві зросла повна собівартість.

Пшениця є однією з найважливіших та найбільш поширених сільськогосподарських культур на міжнародному рівні, і тому важливо знати, як її правильно вирощувати, оскільки попит на пшеничне зерно існує як в Україні, так і в усьому світі.

Зараз озима пшениця в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні країни продовольством та сприяє розвитку міжнародної торгівлі. Проте більшість виробників цієї культури, включаючи ТОВ «Рожнівка-Агро», не використовують повністю свій потенціал. Навіть якщо озима пшениця не є основною культурою на досліджуваному підприємстві, підвищення її вирощування може принести значні перспективи для подальшого розвитку господарства.

Контроль якості вирощеного зерна є ключовим фактором для отримання прибутку та підвищення ефективності вирощування озимої пшениці. Економічна вигода виробництва озимої пшениці залежить не лише від урожайності, але і від якості зерна. Різниця в ціні між зерном низької та високої якості є значною, тому інвестиції в підвищення якості зерна є вкрай доцільними для ТОВ «Рожнівка-Агро».

Урожайність озимої пшениці на вивченому підприємстві у 2022 році становила близько 65 ц/га, в той час як в 2020 та 2021 роках вона не перевищувала навіть 45 ц/га. З урахуванням ресурсів та місцевості, це підприємство може досягати врожайності понад 80 ц/га щороку. За останні роки в Україні спостерігається значне збільшення врожайності озимої пшениці, завдяки використанню сучасних технологій нашого аграрного сектору. Це спричинило підвищення показника врожайності до 90-100 ц/га, що стає все більш поширеним.

Активний перехід до передових технологій, завдяки стеженню за шляхом інтенсивного розвитку, використанням більш ефективних способів землекористування та ресурсів, а також акцентуванням на прибуткових напрямках - це можливість піднятися на новий рівень у веденні аграрного господарства для ТОВ «РОЖНІВКА-АГРО». Це, у свою чергу, сприятиме виходу з складної економічної ситуації, що склалася у сільському господарстві України.

Для економічної ефективності виробництва озимої пшениці в умовах повоєнного періоду необхідно буде проводити глибокий статистико-економічний аналіз застосування землі, завданням якого є вивчення використання земельних угідь в господарстві з урахуванням інтенсифікації та раціонального землекористування.

Очевидно, що в повоєнний період постане питання оптимізації структури як зернового господарства, так с/г виробництва загалом, а також відновлення ефективності виробництва продукції рослинництва аграрними підприємствами на основі врахування рівня ресурсного та фінансового забезпечення, обсягів внутрішніх потреб в продукції з урахуванням її переробки, обсягів експорту та витрат на нього, пошкодженої інфраструктури агробізнесу тощо.

Основними шляхами розв'язання проблем на ринку зернових культур України являється: асекурація аграріїв посівним матеріалом, паливом, генераторами та с/г технікою; формування безпечних умов праці (розмінування посівних площ тощо); використання інноваційних технологій при виробництві та зберіганні с/г культур.

Першочерговим завданням держави повинно стати підтримання рівня цін та доходів виробників зерна, які гарантують їм можливість розширеного виробництва на основі екологічнобезпечного землекористування. Збільшення обсягів виробництва зерна в Україні здійснюється переважно інтенсивними методами ведення господарства з недотриманням науково обґрунтованих сівозмін та ґрунтозахисних технологій, порушенням науково обґрунтованого співвідношення між внесенням органічних і мінеральних добрив, домінуванні оренди землі, як форми

користування, яка не стимулює впровадження заходів з поліпшення якості земель. Все це призвело до деградації ґрунтів різних видів на значних площах. З урахуванням руху України до членства в ЄС, потенційно, в повоєнний період одним із джерел поповнення бюджету держави може стати реалізація екологічно безпечної продукції.

Для подальшого розвитку та стабілізації ринку зерна в Україні, підвищення конкурентоспроможності зерна на світовому ринку у повоєнний період необхідно:

- провести оцінювання ефективності культур за різних технологій і впровадити таку структуру посівних площ зернових культур, яка б при дотриманні соціальних, екологічних, кліматичних вимог забезпечувала б виробництво і реалізацію зерна з найбільшим економічним ефектом;
- стимулювати розвиток перероблення зерна в Україні;
- відновити та розбудувувати логістичну інфраструктуру агробізнесу;
- представникам агробізнесу у процесі стратегічного планування свого розвитку враховувати цілі Європейського Зеленого курсу та посилені вимоги до екологічності виробництва продукції, яка експортується в ЄС;
- розробити та впровадити інструменти державної підтримки підприємств, які здійснюють перехід на ґрунтозахисне та екологічнобезпечне землеробство.

Таким чином:

- необхідно фокусуватися на збільшенні обсягів виробництва та підвищенні якості продукції при оптимальних витратах, що сприятиме підвищенню рівня ефективності їх роботи та конкурентоспроможності;

- забезпечити оптимізацію розмірів землекористування для більш раціонального використання виробничого потенціалу та сучасних агротехнологій, а також диверсифікацію виробничої діяльності на основі розробки оптимальної програми виробництва основних видів продукції відповідно до обґрунтованої спеціалізації;

- акцентуватися на створенні стійкого виробництва зерна пшениці озимої під час воєнних і післявоєнних періодів, дотримуючись принципів раціонального

використання ресурсів, вибору оптимальних попередників та методів обробітку ґрунту, використання адаптованих сортів рослин та оптимізації їх живлення;

- дбати про ретельний вибір сортів озимої пшениці;
- зробити акцент на впровадженні новітніх технологій та вдосконаленні системи вирощування озимої пшениці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дорожко Г.Р. Прямий посів польових культур – один із напрямків біологізованого землеробства. *Вісник АПК*. 2019. № 2. С.7-11.
2. Писаренко Т.В., Кваша Т.К. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні. Аналітична довідка. 2018. Київ: UkrINTEI.
3. Stoliarchuk I., Liutak O., Baula O., Lisovska L., Voitovych S. European integration development platform of innovative entrepreneurship of Ukraine. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2022. 4, 45, 396-404.
4. Лаврук В.В. Розвиток та інвестування сільськогосподарського виробництва України. *Економіка АПК*. №2. 2010. с. 88-95.
5. Афендікова Н.О. Інноваційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах. *Економіка та держава*. 2016. с. 32-34.
6. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України.
7. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України.
8. Міністерство економіки України. ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ 2021, 2022.
9. USDA. *World Agricultural Supply and Demand Estimates*. 2022.
10. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Вплив війни на сільське господарств.
11. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу Підручник. К.: КНЕУ, 2020. 783 с.
12. Балановська Т.І. Стратегічне управління у сільськогосподарських підприємствах: теорія та практична проблематика: монографія : монографія. Київ : РДВЦ НУБіП України, 2019. 178 с.

13. Берницька Д. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища підприємства методом PEST/STEP-аналізу. *Економічний аналіз*. 2017. Вип. 11. Ч.2. С. 41-45.
14. Белко І.А. Стратегія розвитку аграрних підприємств в умовах невизначеності ринкового середовища. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 9. Ч.1. С. 73 - 77.
15. Вахович І. М., Пиріг С. О., Іщук Л. І. Методичні підходи до формування стратегії розвитку інформаційної економіки регіонів України. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 4 (130). С. 208–217.
16. Вергал К.Ю. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством в умовах інтеграції. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2018. № 3. С. 33-40.
17. Власова К. В. Стратегічні напрями розвитку підприємств АПК в сучасний період. *Проблеми і перспективи економіки*. 2018. № 3 (15). С. 83–89.
18. Гайдай О. В. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору України: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Чернігів, 2019. 41 с.
19. Готь О.Я., Бондаренко С.М. Стратегія підприємства як чинник його конкурентоспроможності. *Ефективна економіка*. Київ. 2017. 234 с.
20. Гужавіна І.В. Фінансова стратегія та її роль в системі управління підприємством. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 4. С. 85-91.
21. Дем'яненко С. І. Аграрний менеджмент в системі агробізнесу. *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 42 – 50.
22. Довба І.В., Сойма С.Ю. Особливості оптимізації управління бізнес-процесами підприємства та методи їх удосконалення. *Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. Вип. 6. 2017. С.130-133.
23. Доценко І.О. Стратегія управління фінансовими ризиками підприємства в процесі формування його фінансової безпеки. *Modern economics*. 2020. № 20. С.

24. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України». Відомості ВВР, 2021, № 37, ст. 317, № 2079-IX від 17.02.2022.
25. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. № 2530-IX від 16.08.2022.
26. Закон України «Про господарські товариства». Відомості Верховної Ради України № 720-IX від 17.06.2020, ВВР, 2020, № 47.
27. Ілляшенко Н.С., Шипуліна Ю.С., Мельник Ю.М. Формування «системної карти» стратегічного управління розвитком підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 119-128.
28. Калетнік Г.М. Стратегічно-інституційні засади ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 1. С. 3–15.
29. Корзаченко О.В. Оптимізація бізнес-процесів українських підприємств: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 3. С. 64-69.
30. Котлик А.В. Побудова системи показників для оцінки конкурентоспроможності бізнес-процесів підприємства. *Управління розвитком*. 2018. № 21(118). С. 30–32.
31. Кузнецова І., Балабаш О. Формалізація процедури оцінювання фінансової стійкості, як стадії процесу стратегічного управління підприємством. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2017. № 5. С. 84-94.
32. Левик І.С. Інструментарій стратегічного аналізу: класифікація, переваги та недоліки використання. *Наука й економіка*. 2019. № 2(18). С. 132-138.
33. Легомінова С.В. Концептуальні засади стратегічного управління конкурентними перевагами підприємств. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2017. №18. С. 250-255.

34. Лепейко Т.І. Організаційно-економічні засади реінжинірингу бізнес-процесів сучасного підприємства. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. 2019. Volume 4.
35. Мазур К.В., Кубай О.Г. Менеджмент аграрного підприємства: навч. посібник. Вінниця: «ТВОРИ». 2020. 284 с.
36. Мармуль Л.О. Роль стратегічного аналізу в управлінні виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2019. Вип. 2. Т. 1. С. 152-156.
37. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 37–49.
38. Міхеєнко К.С. Управління бізнес-процесами підприємства на основі збалансованої системи показників. *Інноваційна економіка*. 2020. № 6. С. 74 - 79.
39. Павлик В.П. Системний підхід до управління сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка АПК*. 2018. № 3 С. 67 – 73.
40. Павлова В.А., Паршина О.А. Управління бізнес-процесами підприємствами з використанням сучасних аналітичних технологій. Академічний огляд. 2017. № 1.
41. Парсяк В.Н. Управління бізнес-процесами – інструмент підвищення ефективності організацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. № 7. С. 131–138.
42. Петришин Л. П. Внутрішнє середовище сільськогосподарських підприємств і стратегії диверсифікації виробництва. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 20. С. 502–507.
43. Писаренко В.В., Демяненко Н.В., Назаренко Є.О. Формування стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. №18. С. 515 – 522.

44. Попрозман О.І. Стратегія діяльності підприємства в умовах монополізації ринку. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 1. С. 61-66.
45. Прокопчук Л.М. Управлінські заходи впливу на ефективність виробництва продукції рослинництва. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. 2021. № 2.
46. Романенко О.В. Стратегічний аналіз використання ресурсного потенціалу інтегрованих підприємств. Економіка розвитку. 2020. №2 (66). С. 104 – 109.
47. Савченко С.М., Нікітін В.Г. Сутність та принципи стратегічного управління ефективністю діяльності підприємства Ефективна економіка. 2021. № 2.
48. Свірідова С.С., Толстова С.А. Сучасні інструменти стратегічного управління сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 2. С. 109 – 116.
49. Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року. за ред. академіків НААН Я.М.. Київ : Аграрна наука, 2021. 216 с.
50. Сорока А.М. Операційна стратегія менеджменту в системі управління підприємством. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 4. С. 77-81.
51. Терехух А.А., Ільницька-Гикавчук Г.Я., Макар О.П. Удосконалення управління бізнес-процесами на підприємствах України. Науковий вісник НЛТУ України. 2017. Вип. 25/7. С. 66-69.
52. Тогузаев Т.Х. Наукові аспекти поняття "стратегії розвитку підприємства". *Економічна теорія та інституційна економіка*. 2019. № 2 (24).С. 19-27.
- 53.
54. Шурпенкова Р.К. Стратегічний аналіз як складова процесу управління підприємством. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2020. Вип. 2 (112). С. 96 – 99.